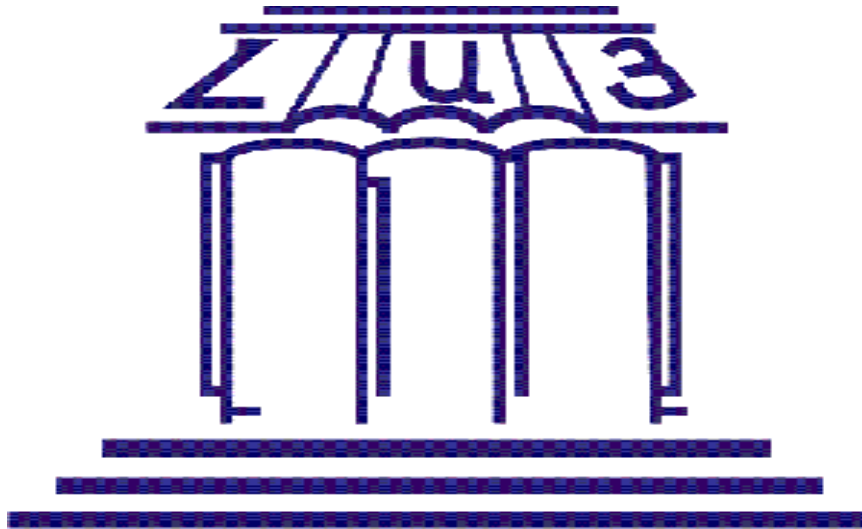

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1526

1527

ԲԱՍՏ. ԹԻՖԼ. ԸՆԿԵՐ. հայերէն գրքերի հրատարակութեան

83-3

4-15

№ 32

Դ. ՎԱՆԿՆԵՐ

1528

1529

ՀԱՒԱՏԱՐԻՄ ՍԱՎԻՏՐԻՆ

ԵՕՀԱՆՆԱ ՍՊԻՐԻ

ՈՒՌԵՆՑ ՅՈՎՍԷՓ

ՄԱՔՍ ՌՕԶԵՆՀԱՅՆ

ՆԱԻՒ ՓՈՔՐԱԽՈՐԸ

ԿՈՍ

ՊԱՏՈՒԻՐ ՀՕՐԳ ԵՒ ՄՕՐԳ

ՓԵՐԴԻՆԱՆԻ ՀՄԻԴՏ

ՆԱԼ ԵՒ ԴԱՄԱՅԵԱՆԹԻ

ՀՆԴԿԱԿԱՆ ԱՌԱԿ

2011

Հրատ. Թիֆլ. Ընկեր. հայերէն գրքերի հրատարակութեան

83-3

№ 30

2-81

ՓԵՐԴԻՆԱՆԴ ՉՄԻԴՏ

ՆԱԼ ԵՒ ԴԱՄԱՅԵԱՆԹԻ

ՀՆԴԿԱԿԱՆ ԱՌԱԿ

1002
6095
8

Կերմաներէնից Պարզմանից

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԼԱԼՈՅԵԱՆ

ԹԻՓԼԻՉ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՅԻ ՏՊԱՐԱՆ

ՕՐԲԵԼԵՆ ՓՈԳՈՏ, № 1, 2

1891

Дозволено цензурою. 21 Января, 1891 г. Тифлисъ.

Тип. И. Мартиросянца, Орб. ул., д. 1/2.

ՄԱՅՐ ԵՌԼԱՐԵՑԻ ԵՓԵՍՈՒ ՈՒՐ
ԵՄԱՌԵՐԱՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԱԶԻ
ՇՈՓԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՏԱՐԻԿԱՆԻ
1. ՈՍԿԷ ՍՈՒՐԸ 28 ՄԱՅԻՍ 1919 թ.

Հին ժամանակ Հնդկաստանում մի թա-
ղաւոր կար, անունն էր Բիմա: Նա ամեն լաւ
ուռէր, ինչ որ սիրտն ուղում էր, միայն զա-
ւակ չուռէր: Նա աստուածներին ուխտ արաւ,
և աստուածները, լսելով նրա ազաջանքը, նրա
կնոջը որդիք տուին՝ երեք հատ աննման, սի-
րուն տղերք և մի աղջիկ: Բայց աղջիկը, որի
անունն էր Գաւառիկ, թէ խելքով և թէ զե-
ղեցիութեամբ իւր եղբայրներին դերագոսնց էր.
մինչև անգամ անկարելի էր այն ժամանակ
նրա նման աղջիկ գտնել, ուստի և նրա հըռ-
չակն աշխարհիս ամեն կողմը տարածուեցաւ:
Ո՞ր զարդ ու զարդարանքը կարող էր նրան
աւելի զեղեցիկացնել քան իւր լատուկ սիրունու-
թիւնը: Իւր խաղակից չքնաղ աղջիկների խմբի
մէջ նման էր նա լուսաշաղ արևին, որ լաղ-
թանակով ձեղքում է ամպերը:

Նոյն ժամանակները Հնդկաստանի մի ու-
րիշ տէրութեան մէջ ապրում էր Նաւը, մի

երիտասարդ թագաւորացն, որ իւր տղամարդի վաչել բոլոր առաքինութիւնների համար մեծ համբաւ ունէր: Ինչպէս Գամայեանթին օրիորդներն շարքում, նոյնպէս և Նալը իւր երկրի երիտասարդների ու տղամարդկանց մէջ մեծ անուն էր հանել, այնպէս որ նրա հռչակն էլ շատ հեռու տեղեր հասած էր: Այդ պատճառով այնպէս եղաւ, որ երկուսն էլ միմեանց համբաւը լսեցին, երկուսն էլ միմեանց վրայ հիացան, մինչև անգամ երկուսն էլ, առանց մէկը միւսին տեսած լինելու, սրտով սիրեցին միմեանց:

Նալը՝ շարունակ Գամայեանթու վրայ մտա ծելով, մի օր զնայ ծաղկաբոյր ծառատանը, որ պսակաձև պատէր էր իւր ոսկեփայլ պալատի ետևի կողմը: Սիրունատես երիտասարդը, գլուխը կրճքին կախած, ծառուղիներով թաղուն լառաջ ու լետ էր քայլում: Յանկարծ նրա աչքին ընկաւ տարօրինակ սագերի մի երամ: Նրանց մէջքը, կուրծքըն ու պարանոցը սպիտակ էին, իսկ թևերը փայլում էին ոսկու գոյնով: Սուսիկ փուսիկ մօտեցաւ նրանց որսորդութեան հմուտ իշխանը և լաջողեցաւ նրանցից մէկին բռնել: Երբ նա սագին ուրախ ուրախ վեր բարձրացրեց, սաղը բացեց իւր ոսկէ կտուցը և մարդկային ձայ-

նով խօսել սկսեց. «Ինձ մի սպանիր, Նալ իշխան, առայ նա, որովհետև իմացած լինիս, որ ես կարող եմ քեզ սիրոյ ծառայութիւն անել: Լաւ լսիր ասելիքս. ես կը թռչիմ, կ'երթամ Գամայեանթու մօտ և նրա ականջին քո փառքըն այնպէս կը դովաբանեմ, որ այդ օրիորդը երբէք որ և է ուրիշ մարդու այնպէս չի սիրիլ ինչպէս քեզ»:

Նալը ուրախ սրտով լսեց այդ խօսքերը և խօլոյն արձակեց ոսկէ սագին: Սաղը վեր ելաւ բարձրաձայն կարկաչելով և շուտով հասաւ իւր երամին: Իւր երամի հետ նա թռաւ, գնաց Արդարբա թագաւորութիւնը, որ իւր խոտացածը զեղեցիկ Գամայեանթուն պատմէ:

Ճիշտ այն միջոյին, երբ օրիորդը իւր խաղակից բնկերուհիների հետ գտնուում էր մի ծաղկաւէտ մարդողետնի վրայ, ուր բնկերուհիներից մի քանիսը պտուկներ էին հիւտում, միւսները զուարճալի խաղերով էին զբաղուած, ոսկէ սագերի երամը օդի միջով մօտենում էր: Զարմանք տիրեց օրիորդներին, մանաւանդ՝ երբ այդ սիրուն թռչունները նրանց մօտ վայր լջան: Նրանք խփոյն գէպի թռչունները վազ տուին, որ նրանցից մի քանիսին բռնեն: Այս կողմը, այն կողմը վազվզում էին թռչունները, բայց

կալտառ օրիորդներից ոչ մէկին չաջողուեցաւ մի հատն անդամ բռնել:

Դամալեանթին նոյնպէս ընկել էր թրու-
չուններից մէկի ետեւից, որ նրան հոսպուրելով
հեռացնում էր իւր ընկերներից: Վերջապէս նա
կանգ առաւ ու ոկսեց խօսել այսպէս.

«Դամալեանթի, ալժմ մենք մենակ ենք,
և ես քեզ կարող եմ հաղորդել այն, ինչ որ
օրտիս մէջ պահած ունիմ: Լսած ես երբ և իցէ
երկտասարդ իշխան Նալի անունը, որ թաղա-
ւորում է Նիշադա աշխարհում: Ոչ թէ հղածին
մարդ է նա, այլ կարծես մեզ վրայ իշխող առ-
տուածներից միսն է:

«Երբէք մի մարդ չէ եղել, որ իւր զեղեց-
կութեամբ ու ձիրքերով նրան նմանէր: Երևի
ծառագայթների պէս հեռու հեռու թափանցել
է նրա հոգակը: Նրա միտքն իմաստուն է,
բազուկը՝ ուժեղ: Ամեն չար բան սանձահարում
է նա՝ թէ իւր երկրի չար մարդկանց և թէ իւր
օրտի չար ցանկութիւնները: Նրա հպատակնե-
րը նրա արևով են երդում. իսկ նրա թշնա-
միները նրա անունը տալիս գողում են: Պա-
տերազմի ամեն արուեստին տեղեակ է. ոչ ոք
չգիտէ նրա պէս սուր, նետ ու նիզակ բա-
նեցնել, և երբէք լսուած չէ, որ մէկը նրա պէս

ձի քշել իմանայ: Հաւատն ինձ, մենք աշխար-
հիս երեսին տեղ չէ մնացել, որ պտտած չլի-
նինք, մինչև անգամ դրախտների մէջ էլ մտել,
դուրս ենք եկել, բայց ոչ մի տեղ մի մարդ
չենք տեսել, որ նրան նման լինէր: Չքննող
Դամալեանթի, ինչպէս որ դու կանանց միջի
մարդարիտն ես, այնպէս էլ նա տղամարդկանց
թաղն ու պարծանքն է: Քեզ ոչ մի դարդ չի
սլակասում աշխարհիս երեսին, մնում է միայն,
որ դու նրան ամուսին առնես»:

Վարդի պէս կարմրեց օրիորդի երեսը, երբ
նա ասաց. «Ինչպէս որ ինձ բարի համբաւ բե-
րիւր Նալի մասին, աղաչում եմ, նրան էլ իմ
մասին բարի բաներ պատմիր»:

— Ասածդ կը կատարուի, շնորհալի օրի-
որդ, պատասխանեց սաղը, իւր ոսկէ թւերը
փռելով ու վեր ելնելով: Միւս սագերն էլ վեր
թռան ու հետևեցին նրան:

Դամալեանթին՝ միտքը շփոթուած՝ վերս-
դարձաւ դէպի պալատը, առանց իւր ընկերու-
հիններին հաղորդելու ոսկէ սագից լսածը:

2. ՆԱԼԸ ԻՐԲԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾՆԵՐԻ ԴԵՍՊՈՆ:

Որքան առաջ ուրախ ու զուարթ էր այդ
աղջիկը, նոյնքան այժմ տխրեց նա: Ջարուհակ

աստուածանման պատանու վրայ մտածելով, նա հրաժարուեց ամեն բանից, ինչ որ առաջ նրա սիրտն ուրախացնում էր: Տխուր սրտով նկատում էին նրա խաղակից ընկերուհիները, թէ ինչպէս իրենց սիրելի թշերի կարմիրը գնում էր. և նրանք վճռեցին իշխանի ուշքը իւր աղջկայ փոխուած վիճակի վրայ դարձնել: Իշխանը շատ այս ու այն կերպ մտածեց, թէ ինչ պէտք էր անել Գամայեանթուն ուրախացնելու համար: Ախր չպէս կանդ առաւ այն մտքի վրայ, թէ պէտք է բոլոր հարեւան տէրութիւնների իշխաններին մի մեծ հանդէսի հրաւիրել: Այդ հանդէսը, իւր կարծիքով, իւր աղջկանը պիտի ուրախացնէր: Նա մինչև անգամ մտածում էր հանդէսի ժամանակ Գամայեանթուն առաջարկել, որ իշխաններից մէկին իւր համար փեսայացու ընտրէ: Իսկոյն նա ամեն կողմ սուրհանդակներ ուղարկեց, որ իշխաններին հետևեալ խօսքերն ասեն. «Յիկէք, քաջեր, Գամայեանթուն փեսայընտրութեան հանդէսը: Աշմարիտ՝ ամենազեղեցիկ կնոջ տէրը կը դառնայ այն մարդը, որին աղջիկս լոժար կամքով իրեն ամուսին կ'ընտրի»:

Չատ չանցաւ, և ահա եկան, ժողովուեցան աշխարհիս ամեն ծալրերից թաղաւորներ, թա-

ղաւորացներ. ամեն մէկն իւր սրտում փափագում էր Գամայեանթուն ամուսինը դառնալ: Մի քանիսը գալիս էին թանդաղին, ոսկեզարդ ձիեր հեծած, միւսներն ընտիր փղերի վրայ բաղմած: Ի՞նչ տեսակ տեսակ զարդարանք տոնո, որ չգտնուէր իշխանների ու նրանց նազիր վեզիրների վրայ: Բիման, Գամայեանթուն հայրը, սիրով ընդունեց ամենքին և ամեն օր նոր նոր հանդէսներ էր սարքում նրանց համար:

Ուղիղ այն միջոցին, երբ իշխանները հրաւիրուած էին Բիմայի մօտ, բարեպաշտ մարդարէ Նարաշին մտաւ աստուածները պարտէզը: Բարեզու խնամքով ընդունեց նրան օդի աստուած Ինդրան: Նա դարձաւ դէպի մարդարէն, ասաց. «Որդեակ, պատմիր ինձ, ինչ է պատահել այժմ երկրի երեսին: Աշմարիտն ասած, կարծես սովորականից դուրս մի բան կայ այնտեղ: Ահա եթէ օր է, որ ոչ մի հատ՝ պատերազմում ընկած զինուոր չէ մտել իմ երկնային բնակարանը»:

— Դրա պատճառը ես քեզ խոստահաբար կը յայտնեմ, խօսեց երկրւոյ Նարադան, — փայլուն գէնքերն անշարժ կախուած են պատերից. այժմ ոչ ոք նրանց ձեռք չէ տալիս, որովհետև Բիման քս ամբողջ երկրաւոր պե-

տութեան իշխաններին փեսայընտրութեան է հրաւիրել: Անշուշտ չկայ մի իշխան, որ չը-
ցանկանայ Գամայեանթու, աշխարհիս ակն ու-
մարդարտին, իրեն սեփականել:

Մինչ բարեպաշտ Նարադան այդ բանը
պատմում էր օդի աստուծուն, մօտեցան նրանց
երեք ուրիշ աստուածներ՝ Ադնին, Վարունան և
Եաման: Նրանք ինդրայի զահակիցներն էին և
տիեզերական խորհրդի ժամանակ նրա կողքին
էին բաղմուն: Ադնին վառ կրակի իշխողն էր,
Վարունան տիրում էր ջրերին, իսկ Եաման՝ հողին:

Երբ Նարադան ևս առաւել զովասանքով
սկսեց խօսել Գամայեանթու մասին, չորս երկ-
նայինները վճռեցին վալը իջնել երկիր, որ Բի-
մայի պալատում փեսայընտրութեան հանդիտին
մասնակցեն:

Նրանք իսկույն հրեշտակներով շրջապա-
տուած, ձիով ու կառքով, ճանապարհ ընկան և
կայծակի արագութեամբ թռան օդի միջով:
Այն քաղաքի մօտակայքում, ուր կենում էր
Գամայեանթին, տեսան նրանք Նալին ճանա-
պարհին գնալիս: Նրա գեղեցկութիւնը հիացրեց
աստուածներին. նրանք վալը իջան, և Նալը
լանկարծ տեսաւ նրանց իւր գլխի վերեւում: Մի
երկիւզած սարսուռ ցնցեց նրա մարմինը. նա

ձեռները կրծքին խաչեց և աչքերը խոնարհեց:

Եւ ահա երկնային թագաւորներն այսպէս
խօսեցին. «Ո՛վ քաջ Նալ, ճշմարտախօս պա-
տանի, կը յօժարե՞ս արդեօք մեզ մի ծառայու-
թիւն անել, մեր կողմից մի պատգամ տանել»:

Նալը զլուխը բարձրացրեց ու ասաց. «Այո՛,
ո՛վ երկնայիններ, պատրաստ եմ»: Յետոյ դար-
ձեալ զլուխը խոնարհելով շարունակեց. «Դէհ,
ուրեմն լախնեցէք ինձ թէ ո՞վ էք դուք, և
ո՞ւմ պիտի տանեմ ձեր պատգամը»:

Ինդրան պատասխանեց.

— Մենք անմահներ ենք, իմացիլը այդ,
բայց և այնպէս մենք եկել ենք Գամայեան-
թու փեսայընտրութեանը մասնակցելու, որով-
հետեւ մեզ պատմեցին, թէ նա երկրի երեսի
օրիորդների գոհարն է: Ես ինդրան եմ, օդի
իշխողը, սա Ադնին է, կրակի աստուածը, միւսը
Վարունան՝ ջրերի տիրապետողը, իսկ այն միւսը
Եաման՝ հողի ինքնակալը: Ե՛կ դու մեր դես-
պանը եղիլ, զնա օրիորդի մօտ ու ասա նրան՝
Տարերքի աստուածները, աշխարհը պահպա-
նողները՝ ինդրան, Ադնին, Վարունան և Եա-
ման եկել են հարոնախօս: Մահկանացուներին
թո՛ղ և աստուածներէ՛ց մէկին քեզ ամու-
սին ընտրիլ:

Սարսափը տիրեց Նալին, երբ այս խօսքերը լսեց. երեսի զոյնը թռած խօսեց նա.

— Ո՛վ աստուածներ, մի՞թէ ինձնից պիտի պահանջէիք այդպիսի դժուար բան: Զէ՛ որ ես ինքս էլ էի գնում Գամայեանթու ձեռքը ինդրելու: Խնայեցէք ինձ, և թող մի ուրիշը ձեր պատգամաւորը լինի:

— Ո՛հ, պատասխանեցին աստուածները, Հենց դու ինքդ պիտի լինիս: Զէ՛ որ դու ինքդ ուրախ գէժքով բացականչեցիր՝ այո՛, պատրաստ եմ ձեզ ծառայութիւն անելու: Գնա՛ ուրեմն, և կատարիր խոստումդ:

Նալը պատասխանեց.

— Ես ինչպէս պիտի մտնեմ օրիորդի սենեակը, որ ձեր տաճը նրան հաղորդեմ:

— Մենք այնպէս կ'անենք, որ քեզ ոչ ոք արգելք չլինի, վրայ բերաւ Ինդրան: Սակայն վաղը այս ժամին դու դարձեալ այտեղ պիտի լինիս և մեզ պատասխան բերիս:

Աստուածներն այս ասելով համբարձան, իսկ Նալը խռոված սրտով գլխեց գէպի քաղաք:

Յ. ՆԱԼ ԵՒ ԴԵՄԱՅԵՆԹԻ

Հենց որ Նալը Գամայեանթու պալատը հասաւ, աստուածներն այնպէս տրին, որ նա յանկարծ կանգնեց այն դահլիճի մէջտեղում, ուր խմբուած էին Գամայեանթին և իւր ընկերուհիները: Այդտեղ սկզբում նրան ոչ ոք չտեսաւ, և նա երկար ժամանակ տղատ նայում էր Գամայեանթուն: Գամայեանթին իւր երեւակայածից աւելի զեղեցիկ երևաց նրան, և նա աւելի մեծ ցանկութիւն զգաց նրան իրեն կին առնելու: Բայց նա մտաբերեց աստուածներին տուած խոստումը և երգուեց իւր խոստումը պահել: Եւ ահա՛ նա յանկարծ երևաց օրիորդներին աչքին: Զարհուրած վեր թռան նրանք իրենց տեղերից և առաջին վայրկեանում զարմանքից ու Հիացումից մի բառ անգամ չկարողացան արտասանել: Նրանք Նալին աստուած կարծեցին, այնքան զեղեցիկ թուեցաւ նա նրանց: Իրենց սրտումը նրան փառաբանելով՝ շրջապատեցին նրան քիչ ժամանակ, յետոյ Գամայեանթին մօտեցաւ ու ժպիտը բերնին տաաց.

— Ո՛վ ես դու, այ՛ աննման տղայ, որ յանկարծ մեր մէջ յայտնուեցար, թէպէտև պալատի բոլոր մուտքերը բաղմաթիւ պահա-

պաններով բռնուած են: Իրաւ, դու աստուած-
ներից մինը պիտի լինիս, որ յաջողեցար ներս
մտնել. այդ վկայում է և քո աստուածային
կերպարանքդ:

Նալը պատասխանեց.

— Աստուած չեմ ես, ո՛վ հրեղէն աղջիկ,
այլ աստուածների պատգամաւոր: Նրանք ինձ
քեզ մօտ ուղարկեցին, որ իրենց համար հարս-
նախօս լինիմ: Ինդրան, Ազնին, Վարունան և
Եաման՝ ամեն մէկը փափաղում է քեզ իրեն
սեփականել: Ընտրիր ուրեմն այդ աստուած-
ներից մէկին քեզ ամուսին: Նրանք ինձ թօյլ
տուին աներևութաբար այս պալատը մտնել:
Ստածիր ուրեմն, ո՛վ աննման աղջիկ, թէ ի՞նչ
պէտք է անես:

Գամայեանթին ձեռներն իրար կցեց ու
սկսեց աղօթել աստուածներին: Յետոյ կարմը-
լով ասաց.

— Երկնքի և երկրի իշխողների մէջ չկա՞
ոչ մէկը, որ ինձ այնքան դիւր դար, որքան
դու, վաճա պատանի: Գու ես, որ միշտ մտքիս
մէջն ես եղել, քնած թէ արթուն միջոցիս:
Ինչ էլ որ ինձնից պահանջես, ես քեզ չեմ մեր-
ժիլ. ինչ որ ունիմ ու չունիմ, ես ինքս ու իմ
բոլոր հարստութիւնս քոնը կը լինինք: Տէս,

սիրտս է ինձ մղում, որ այդ խօսքերը քեզ
յայտնեմ: Վա՛յ է ինձ, եթէ այս խոստովանու-
թիւնիցս լետոյ դու ինձ թողնես. այն ժամա-
նակ մահը պիտի գայ ինձ տանի: Որովհետեւ
ինչպէս կարող է այլ ևս ապրել այն աղջիկը,
որ ինքը իւր ձեռքը առաջարկել է մի մարդու
և մերժումն է ստացել նրանից:

Նալը պատասխանեց. «Լաւ մտածիր, ո՛վ
աննման, թէ ի՞նչ է արածդ: Աստուածներն են
խնդրում քո ձեռքը, իսկ դու ուզում ես մի
մահկանացու քեզ ամուսին ունենալ: Արարած
աշխարհքի ստեղծողներն են ինձ այստեղ ու-
ղարկել: Նրանք այնքան բարձրիշխան են, որ
ես նրանց ստքի փոշուն անգամ չեմ կարող հա-
ւասարուել: Նրանց հակառակօրը պիտի չքա-
նայ, լաւ միտք արա, Գամայեանթի: Իմ կեան-
քըն էլ կ'ազատես, եթէ աստուածներից մէկին
ընտրես: Ո՛հ, ի՞նչ հրաշալի կերպով դու զբօսանք
կ'անես երկնքի պարտիզում. ի՞նչ թանգաղին
քարերով ու փառաւոր հազուստներով կը դար-
դարուիս դու այնտեղ: Ինչո՞ւ ես ուզում ձեռ-
քիցդ բաց թողնել այն տեսակ բաղդաւորու-
թիւն, որ երբէք որ և իցէ մահկանացուի վի-
ճակուած չէ եղել: Մի մոռանար, Գամայեան-
թի, որ ամենագոր Ազնին, նա՛ որ բոլորել է

անուհւոյն երկնակամարը, որի մէջտեղում կախուած է երկիրը, նա՛ որ ամեն արարածի շունչ և յոյս է տալիս,— Եաման, որի զայիսո- նի զիմաց բոլոր արարածները արգարութիւնն են պաշտում,— Ինգրան, այն գերագոյն թա- զաւոր աստուածը, որ մտղերն անդին քարերով զարդարած Հանդում է օգեղէն փափուկ կո- ղինքի վրայ, — Վարունան, որ իւրաքանչիւր կենդանի արարածին իւր տեղն է տալիս և մարդկանց հոգիները դատաստանի է կանչում, — մի մոռանար, որ այդ չորս զօրաւոր աս- տուածներն են ինչպէս քս ձեռքը: Ո՞ր մահ- կանացուն կը վարանէր նրանցից մէկին ըն- տրելու:

Օրիորդի սիրուն աչքերը արցունքով լցուե- ցան, երբ նա ասաց.

— Ա՛խ, ես նրանց կը պաշտեմ, կ'երկրպա- զեմ այդ վեհագոյն սուրբ աստուածներին, իսկ քեզ պիտի սիրեմ, քեզ պիտի ինձ ամուսին ընտրեմ այստեղ, այս աշխարհում:

Ի՛նչպէս թնդաց աղնիւ իշխանի սիրտը, երբ նա այդ խօսքերը լսեց: Սիրտը մղում էր նրան նաղիլի օրիորդին իւր գրկի մէջ առնել և ամբողջ աշխարհի առաջ նրան իւր կիներ հռչակել: Սակայն, լիշեւով աստուածներին տը-

ւած խոտտումը, զսպեց ինքն իրեն ու զողո- ջուն ձայնով խօսեց. «Ի՛նչպէս պիտի Համար- ձակուեմ ես, որ աստուածների կողմից դեսպան եմ եկած, այժմ իմ մասին խօսք բաց անել: Ես այստեղ նրանց սրբազան պատգամը կատարելու Համար եմ կանգնած: Երբ ժամանակը կը գա, որ ես ինձ Համար զործեմ, Հաւատա՛ ինձ, ո՞վ սիրուն ու պարկեշտ աղջիկ, ես իմ զործը քա- ջութեամբ զլուխ կը բերեմ»:

Նորից պայծառացաւ օրիորդի արտասուե- թոր գէմքը, և ամօթխած ձայնով խօսեց նա.

— Աղնիւ իշխան, ես արդէն մտածեցի թէ ի՛նչ պիտի անեմ, որ աստուածները քեզ վրայ չբարկանան: Թո՛ղ նրանք էլ, ինչպէս դու, ո՞վ աննման, և ինչպէս միւս իշխանները, իմ փեռալընտրութեան Հանգիսին ներկայ լի- նին: Այնտեղ արդէն ամենքի առաջ ես քեզ ինձ ամուսին կ'ընտրեմ:

Օրիորդի այս խօսքերից լիտոյ՛ Նալը մնառ քարիւ ասաց նրան, թողեց պալատն առանց պահապանների աչքին հրկալու, և զնաց այն- տեղ, որտեղից աստուածները նրան ուղարկել էին, և եղելութիւնը պատմեց նրանց:

4. ՓԵՍՈՅԸՆՏԲԱԽԹԻՒՆ

Սքանչելի առաւօտ լուսացաւ այն օրը, որ Ռիմա թաղաւորը փետայրնարութեան համար էր նշանակել: Եւ ահա ամեն կողմից ժողովուեցան իշխանները, փառահեղ զարդարուած, առիւծի նման աներկիւղ դէմքերով: Երկար ու ձիգ սիւնադարդ սրահի միջով հպարտ հպարտ առաջ քալելով՝ գիմեցին նրանք դէպի պալատի ամենամեծ դահլիճը, ու դահլիճի շուրջը շարուած թանգազին բարձերի վրայ բազմեցան:

Աւրախութեան ժպիտն երեսին խօսեց Ռիման. «Ո՞վ է տեսել մի տեղ իշխանների ալսալիսի ժողով: Ներս բերէք այժմ Գամայեանթուն, որ նա իւր սեփական հաւանութեամբ իրեն աւուսնացու ընտրէ»:

Հատ ջանցաւ, և ահա բացուեցան ոսկեղօծ երկփեղկ դռները, ու ներս մտաւ պարկիշտ օրիորդը, թանգազին հագուստով, մարդաբոստաշար մանեակներով ու զոհարներով զուգուած. բայց նա իւր յատուկ դեղեկութեամբ բոլոր ականդէներեցից դերազանց էր: Այդ բոլորին դահլիճը կարծես աւելի լուսաւորուեցաւ: Գամայեանթունը ճառագայթող լոյսն ամենքի աչքերը փայլեցրեց: Իշխաններից ամեն մէկն աւելի քան

երբ և իցէ ցանկութիւն զգաց նրան իրեն ամուսին ունենալու: Նրա տեսքը շատերի ուշք ու միտքը շփոթեց:

Երբ մի հրաւիրակ իշխանների անուներն արտասանեց, Գամայեանթին տեսաւ հինգ անձեր, որոնք բոլորն էլ ճիշտ նման էին Նալին: Նրա աչքերն ապշած թափառում էին մէկից դէպի միւսը, բայց նա ոչ մի դանազանութիւն չէր գտնում նրանց մէջ: Ի՞նչ պիտի անէր: Յուսահատութիւնը տիրեց նրան: Ո՞րն էր արդեօք Նալ թաղաւորը: Նա մտաբերեց ասուածները նշանները, որոնց մասին քուրմերը պատմել էին, և նորից նայեց, որ տեսնի թէ ո՞ր անձանց վրայ կարելի էր տեսնել այդ նշանները: Բայց ոչ մէկի, և ոչ միւսի վրայ որ և իցէ նշան չտեսաւ: Երբ նա՝ յոյսը կտրած՝ այլ ևս ինչ անելը չգիտէր, ձեռքերը կցեց իրարու և իւր սրտի խորքում ալսպէս սկսեց պաղատել աստուածներին. «Ո՞վ երկնային թաղաւորներ, ձեզ յայտնի է թէ ինչ պատմեց ինձ ոսկէ սագը Նալ թաղաւորի մասին: Հենց այն ժամանակ ընտրեցի ես նրան ինձ ամուսնացու և նրան յաւիտենական հաւատարմութիւն ուխտեցի: Դուք գիտէք, որ ես երբէք իմ ազատ կամքով, ոչ խօքքով և ոչ

գործով ձեր պատուիրանքը չեմ խախտել: Դեռ
տէք նոյնպէս, որ ես երգումը բերնիս մտալ
այս դահլիճը, որ միմիայն նրան ինձ ամուսին
ընտրեմ: Ուրեմն այնպէս արէք, ով երկ-
նայիններ, որ ես նրան ճանաչեմ, որպէս զի իմ
իզձա և իմ ուխտս կատարուի»:

Երբ աստուածները կոյսի ջերմ անձնուի-
րութիւնը, հաւատարմութիւնն ու սրտի մաք-
րութիւնը տեսան, վճռեցին նրա սրտի ուղածն
անել: Յանկարծ կերպարանաւորիս եղան նրանք,
և օրիորդը տեսաւ աստուածներին օդի մէջ վեր
համբառնալիս: Երկնային մի փայլ պատեց ան-
մահներին. ոչ մի շուաք չէին արձակում նրանք,
և անթառամ պսակներ էին շողշողում նրանց
գլխին: Այժմ ահա տեսաւ օրիորդը Նալ իշխա-
նին միւս սիրահարների շարքում: Կարմրելով
մօտեցաւ նրան նազելին, տեղական սուրբու-
թեան համեմատ ձեռքը քսեց նրա փէշին և
յետոյ անց կացրեց նրա վզին թարմ ծաղիկնե-
րի մի պսակ:

Փող ու թմբուկ հնչեցին, քուրմերն աղօթք-
ներ կարդացին, մինչև անգամ աստուածներն
օրհնութիւն ուղարկեցին երկնքից:

Այժմ խօսեց Նալը, որ ուրախութիւնից
դողացող օրիորդի ձեռքը բռնած ունէր. «Որով-

հետև դու աստուածների առջև ինձ, մահկա-
նացուիս ընտրեցիր, իմացիր ուրեմն, ով սիրա-
սուն, քանի որ հոգիս այս մարմնիս մէջ կը
բնակուի, ես միշտ քո սիրող և հաւատարմ
ընկերը կը լինիմ: Այսուհետև քո երջանկու-
թիւնը իմից չպիտի բաժանուի»:

Այս ատելով նա ամենքի առաջ դրկեց իւր
նշանածին: Երկուսն էլ իրենց երանութեան մէջ,
աչքները դէպի վեր դարձնելով, տեսան աստուած-
ներին և իսկոյն ծունկ չօքելով աղօթք արին:

Փառահեղ կերպով կատարուեցաւ երջանիկ
ամուսինների հարսանիքը: Բոլոր իշխաններն
ընծաներ տուին նոր թագաւորին ու թագու-
հուն, իսկ աստուածներն ամենասիրուն ընծա-
ներ պարգևեցին նրանց: Նալը ստացաւ չորս
երկնային շնորհք՝ օդի աստուծուց ստացաւ նա
կարողութիւն ամեն տեղ, որտեղ սիրտն ուզի,
անխափան շրջելու. կրակի աստուծուց ստա-
ցաւ զօրութիւն աներևոյթ կրակը տեսնելու և
ամեն ժամանակ, երբ որ ուզենայ, կրակի բո-
ցեր դոյացնելու. երկրի աստուածը տուեց նրա
ոտքերին ամրութիւն և կերակուր պատրաստե-
լու շնորհք, և վերջապէս ջրի աստուածն ըն-
ծացեց նրան — իշխանութիւն ջրերի վրայ: Իսկ
Դամայեանթին լսեց նրանց բերնից այն աւե-

տուժը՝ թէ նա շուտով մայր կը դառնայ և մի սիրուն աղջիկ ու մի սիրուն տղայ կ'ունենայ: Հարսանիքը վերջացաւ, աստուածները զնացին իրենց երկնային օթեանը, և իշխանները թողեցին քաղաքն ու վերադարձան իրենց երկիրներն իրենց տէրութիւնը կառավարելու: Մի քանի օր միայն մնացին նորապսակները Գամայեանթու հայրենիքում: Այնուհետև հալն առաւ իւր սիրած ամուսնուն և վերադարձաւ իւր հայրենիքը: Բաղդաւոր ապրեցան նրանք, իրենց ժողովրդին էլ բաղդաւորացրին:

Ծ. ՉԵՐ ՈՐԻ ՔԵԼԻՆ

Երբ չորս աստուածները Գամայեանթու փեսայընտրութեան հանգիսից վերադարձան, մօտեցաւ նրանց Քալի ասուած չար ոգին: Պաւրապա դէր, ալդ չար ոգու ծառան, նրա հետըն էր: Ինդրան դարձաւ ասաց. «Գէպի ուր, Քալի. ուր ես գնում»:

Քալին պատասխանեց. «Մթէ չէք լսել Գամայեանթու անունը, որ բոլոր աղջիկներին ակն ու մարդարիտն է: Քնում եմ նրան ինձ կին առնելու»:

Ինդրան ժպտալով վրայ բերաւ. «Ճատ ուշացել ես, Քալի, եթէ այդ է միտքդ, սրով հետև Գամայեանթու փեսայընտրութիւնը արդէն վերջացաւ: Բայց եթէ հենց այնտեղ էլ լինէիր, քո ձեռքը ոչինչ չէր ընկնիլ: Չէ որ մենք էլ ներկայ էինք. բայց ինչ անես, որ Գամայեանթին ընտրեց մի մահկանացու, Նիշադալի իշխան Նալին»:

Այդ լսելուն պէս Քալին կատաղեց. նրա բերնից ու աչքերից կրակ էր թափուում խօսեցիս: — Ահ, կանչեց նա, Գամայեանթին շատ վրդձայ, որ մահկանացուին աստուածներից վեր դասեց: Նրան վշտացնելու համար Նալի դուրսը մեծ փորձանքների տակ կը ձգեմ: Իմ անէծքը նրան կը կործանի:

Այս խօսքերի դէմ խօսեցին աստուածները: — Այդպէս չպիտի վարուիս, Քալի, ասացին նրանք, որովհետև Գամայեանթու արածը մեր կամքին համաձայն էր: Ո՞ր օրիորդը չէր ուղիլ Նալի կինը դառնալ: Ոչ մի բանի մէջ նրան փուտ դնել չի կարելի: Ամենայն ճշտութեամբ կատարում է նա իւր իշխանական պարտականութիւնները և արդարապատ, բարեսիրտ ու ողորմած է գէպի իւր հպատակները. ամենայն օր կարդում է սուրբ գրքերը և

աստուածներին մատուցանում է նրանց արժանի զոհեր: Իւր կեանքումը իւր տուած խօսքից յետ չէ կանգնել: Նրա բնաւորութեան մէջ միատեղ ձուլուած են ամենաբարձր առաքինութիւնները՝ մեծահոգութիւն, արժանապատւութիւն, համբերութիւն, ոյժ, ժուժկալութիւն և մաքրութիւն: Չկայ երկրի վրայ մի իշխան, որ իւր առաքինութեամբ նրան զերազանցէր: Զգուշացիր ուրեմն, Քալի, նրան անիծելուց: Այդպիսի իշխանին անիծողը ինքը ոտքով զլխով կը կորչի: Մեր զօրութիւնը նրան զժողով անդունդը կը զլորէ:

Ինդրալի այս խօսքերից յետոյ աստուածները երկինք համբարձան: Իսկ Քալին դարձաւ դէպի իւր ծառայ Դավարադան և ասաց. «Ինչ կ'ուզէ լինի, ես Նալին չեմ թողնիլ, ես նրան կը փճացնեմ: Հենց որ ինձ յաջողի նրա կուրծքը մտնել, այլ ևս հեշտ է ինձ համար նրան իւր տէրութիւնից ու կնոջից զրկել: Դու, Դավարապա, պիտի մտնես մի քուէախաղի (նարդի) մէջ, որով ես նրան ժամը հասնելուն պէս պիտի կործանեմ»:

Այդ օրից սկսած՝ Քալին անդադար աներևոյթ պտտում էր Նալ թագաւորի շուրջը, բայց նրան չէր յաջողում Նալի սրտի մէջ բուն

դնել: Սիրուն դաւակներով ուրախանում էր իշխանի սիրտը. նա սրբութեամբ կատարում էր իւր բոլոր պարտականութիւնները՝ իբրեւ ամուսին, իբրեւ հայր և իբրեւ իշխան: Այդպէս անցաւ եօթը տարի: Մի երեկոյ մուսացաւ նա լուացուել, ինչպէս պահանջում էր իւր երկրի սրբազան աւանդութիւնը: Այդ բանը նկատեց Քալին և իսկույն ներս թափանցեց իշխանի մինչև աչն օրն առաքինի մնացած սրտի մէջ:

6. Ն Ա Ր Դ Ի

Նալ թագաւորը մի խորթ եղբայր ունէր, Փուշքարա անունով, որի իշխանութեանը յանձնուած էր մի քաղաք: Ըստ տարիների հանդիստ ու զոհ ապրում էր այնտեղ Փուշքարան: Մի գիշեր երազումը մօտեցաւ նրան չար Քալին և ականջումը շշնջաց. «Այն կայ, Փուշքարա, վեր առ նարդու քուէները, դնա՛ Նալ թագաւորի մօտ և խելքից հանիր նրան, որ նստի քեզ հետ նարդի խաղայ: Ես այնպէս կ'անեմ, որ դու խաղի մէջ նրա տէրութիւնը կը տանես ու Նիշագալի թագաւորը կը դառնաս»:

Երեք անգամ երազումն այս ձայնը լսուց յետոյ, Փուշքարան առաւ նարդու քուէ-

ները, որոնց մէջ բուն էր դրել Գլխաւորան, զնաց Նալ Թաղաւորի մօտ և յորդորեց նրան, որ նարդի խաղան: Նալը, Քալիկը զրդուած, իսկոյն Համաձայնեց, և խաղն սկսուեցաւ: Այս — այն կողմն էին Թուչում քուէները, և ամեն զցելիս Թաղաւորը կորցնում էր մի բան: Գամայեանթին ահ ու դողով նայում էր խաղին: Թաղաւորը կորցրեց Հարստութիւն, կալուածք, Թանգաղին Հաղուտներ, դէնքեր, նժուղներ ու պալատներ. բայց որքան բաղլը նրանից հեռանում էր, այնքան աւելի վառւում էր նրա մէջ խաղալու կիրքն ու շահախնդրութեան ծարաւը: Ակնարկներով ու քննքոյշ խօսքերով իրեն աղաչող, պաղատող ամուսնուն բանի տեղ չէր դնում նա, աւելի ու աւելի մեծ գրաւներ էր դնում, յուսալով, որ մի յաջող խաղով բոլոր կորցրածը միանգամից չետ կը տանի. իզո՛ր: Փուշքարան, որ արդէն գրեթէ մի Թաղաւորի չափ Հարուստ էր, տանում էր ու տանում:

ձուտով ամբողջ քաղաքի մէջ ձայն ընկաւ Թաղաւորի ձախողակի խաղի մասին, և նրա խորհրդականները, սարսափահար, եկան պալատի դուռն իրենց սիրած Թաղաւորին տեսնելու:

Թաղուհուն իմաց տուին թէ քաղաքի խորհրդականներն ու բաղմաթիւ քաղաքացիներ կանգնած են դարպասի առաջ և փափագում են ներկայանալ Թաղաւորին, որի չտրն ու բարին իրենց սրտի Հոգացողութեան առարկան է: Գամայեանթին մօտեցաւ Նալին և յայտնեց այդ: Ընդունլի խորհրդականներին, աղաչում էր նա, ընդունլի նրանց, նրանց քեզ մօտ բերողըն իրենց անարատ սէրն է:

Թաղաւորը ոչինչ չպատասխանեց, ու շարունակեց խաղալ: Փամերով սպասելուց չետոյ՝ խորհրդականները հեռացան: Այն, ափսոս, ասում էին նրանք սրտները կոտրած, սա այլ ևս մեր առաջուան Թաղաւորը չէ:

Այդպէս ամբողջ օրը խաղալով անցաւ, և Նալն ի վերջոյ անկողին մտաւ, որ այնքան վրդովմունքից չետոյ իւր Հանդստութիւնն այնտեղ դանի. բայց այնտեղ էլ Հանդստութիւն չգտաւ, որովհետեւ Քալին անդադար փոփոխում էր նրա ականջում թէ՛ ամօթ ու նախատինք կը թափուեն գլխիդ, եթէ դու վաղը քո խորթ եղբորից չետ չտանես այն բոլորը, ինչ որ նա այսօր քեզնից տարաւ. մինչև այդ չանես, ամենեկին պէտք չէ ականջ դնես ոչ քո ամուսնուն և ոչ քո ժողովրդին:

Հետեւեալ օրն էլ ճիշտ այնպէս անց կացաւ, ինչպէս առաջին օրը: Փուշքարան ամեն քուէ ձգելիս տանոււմ էր: Այդ խաղը տւեց մի քանի շաբաթ:

Գամայեանթին, տեսնելով՝ որ իւր ամուսինը կորստեան անդնդի բերանն է հասել, հրամայեց բոլոր խորհրդականներին ժողովել և տարաւ նրանց խաղամոլ թագաւորի առաջ: Սփրանած դէմքով, բազուկները կրծքներին խաչած, զլուխները կախած էին նրանք, երբ Գամայեանթին մօտեցաւ իւր ամուսնուն և խօսելով նրանց մատնացոյց արաւ: Բայց թագաւորը ոչ կնոջն էր նայում, ոչ խորհրդականներին, այլ իւր խաղն էր շարունակում: Խորհրդականներն ահ ու դողով դուրս եկան սենեակից: Երբ Գամայեանթին համոզուեցաւ, որ իւր ամուսինըն անդառնալի կորստի է մատնուած, ստաց ինքն իրեն. «Ես սրա երջանկութեանը մասնակից էի, ես պիտի մասնակից լինիմ և սրա թշուառութեանը, որ շատ շուտով փրթելու է: Երեխայքը թող ազատուին»: Արտասուքն աչքերը ողորեց, երբ նա դայեակին ասաց. «Գնա՛, Վրիթագենա, ներս կանչիր ամուսնուն և առապանին»:

Վարշնէան, վարպետ կառապանը, իսկոյն ներս մտաւ, և թագուհին, արցունքն աչքերին,

գարձաւ դէպի նա. «Գու, որ մինչև այժմ մեր տան հաւատարիմ ծառան ես եղել, դու մի բարի գործ պիտի անես մեզ համար: Տես, ահա թագաւորը զրեթէ իւր ամբողջ տէրութիւնը խաղումը կորցրեց. նրան համարեալ էլ ոչինչ չէ մնացել՝ բացի ինձնից, երեխաներից ու քեզնից, որ իւր կառապանն ես: Մնում են և մի գոյդ ձի ու մի կառք: Քանի որ, ի հարկէ, մի չար ուղի ամուսնուն հոգին ու միտքը կապել, կաշկանդել է, ազատիր գոնէ մեր զաւակներին: Նստեցրու նրանց կառքի մէջ, քշիր ու տար նրանց իմ ծնողաց մօտ: Գու էլ այնտեղ մնա՛, կամ եթէ չհաւանես, ուրիշ տիրոջ մօտ ծառայութեան մտիր»:

Կառապանը գարձաւ դէպի խորհրդականները թէ՛ ինչ պիտի անեմ: Նրանք պատասխանեցին՝ արնա աչն, ինչ որ թագուհին ասում է:

Կառապանը հրամայեց իւր ծառաներին կառքը լծել: Գամայեանթին սեղմեց մանուկներին իւր կրծքին և արտասուաթոր ասաց. «Սիրուն զաւակներս, լիշեցէք միշտ աստուածներին ու պահեցէք նրանց պատուիրանքները»: Կառապանն առաւ լաց լինող մանուկներին, զրեց կառքի մէջ և առաջ քշեց շտապով:

Գրամայեանթին, ձեռներն իրարու կցած, առտուածներից երկար կեանք ու առողջութիւն մաղթեց իւր զաւակներին համար:

Դ. Ք Ո Ւ Է Ն Ե Ր Ը

Նոր էր կառապան Վարշնէան երեսաների հետ միասին անհետացել մօտիկ սարերի սյն կողմը, որ ահա Նալը վերջին անգամ քուէն զլորեց և կորցրեց իւր ամբողջ տէրութիւնը: Փուշքարան ծրծաղելով առայ. «Եթէ այժմ խաղալու ցանկութիւն ունենաս, տեսնեմ ինչ պիտի զրաւ զնես: Քո բոլոր ինչքդ ու կալուածքդ իմն են, մնում է քեզ միմիայն Գրամայեանթին. եկ այժմ Գրամայեանթու համար խողանք»:

Այդ խօսքը կայծակի պէս հարուածեց թշուառ մարդուն: Սարսափից ապուշ կտրած մնաց նա մի փոքր միջոց. նրան թւում էր թէ իւր սիրտը պիտի պատռուի: Յետոյ տուաւ իւր եղբօրը իւր վրայի բոլոր զարդարանքը, հաղաւ մի հասարակ շոր ու, զարդից խեղադարուած, թողեց, հեռացաւ իւր պալատից: Այս ոք նրան չհետեւեց՝ բացի Գրամայեանթուց, որ նոյնպէս մի հասարակ շոր ունէր հագած: Երկուսն էլ զիշերը բաց օդի մէջ անց կացրին:

Հետեւեալ օրը Փուշքարան հրամայեց ձայն տալ քաղաքի փողոցներում թէ՛ ով որ Նալ թաղաւորին իւր տունն ընդունի, կամ նրան կերակրի, պիտի մեռնի: Այս ոք չհամարձակուեցաւ նոր թաղաւորի հրամանին հակառակել, և այդ պատճառով Նալը և Գրամայեանթին երեք օր շարունակ շրջում էին քաղցած, ծարաւ: Յետոյ զանազան բանջարեղէն ու ելադ ժողովելով թողին ու հեռացան քաղաքի մօտակալից: Հնոտ օրեր իրենց խեղճութիւնը համբերութեամբ տանելուց յետոյ, մի օր լանկարծ Նալը նկատեց իւր առջևը գետնի վրայ երկու հատ ոսկեփայլ թռչուններ, որոնք կարծես քնած էին: Երանի թէ կարողանալի սրանց ոչտալ, մտածեց նա: Իսկոյն հանեց իւր վերարկուն, բարձրացրեց և ճարպիկ ձեռքով կարողացաւ թռչուններին նրա տակն անել: Հենց որ լինքը մօտ վազեց, թռչունները նրա դարմացած աչքերի առաջ վեր թռան, վերաբերուն հետները փախցրին ու վերելից կանչեցին՝ մենք այն քուէներն ենք, այլ լիմար, որոնք չհանդրստացան, մինչև որ դու քո վերջին շորդ էլ կորցրիր: Այս ասելով թռան, զնացին նրանք, վերարկուն էլ հետները տարան և անհետացան զիմացի ծառերի ետևում:

Այժմ Նալը դարձաւ դէպի իւր ամուսինը
և ասաց. «Տես, Դամայեանթի, նրանք, որ իմ
Թաղաւորութիւնը խլեցին և բանն այնտեղ
հասցրին, որ ոչ ոք մեզ տուն ու կերակուր չը-
տալ, — նրանք, այդ չար ոգիները, յափշտակեցին
ինձնից և իմ վերջին իրը: Լսիր իմ խօսքս, ու
ազնիւ կ'ին, որ իմ Թշուառութեանը ընկերա-
ցար: Ահա տեսնում ես այստեղ շատ ճանա-
պարհներ են բաժանուում: Ահա, այս ճանա-
պարհը տանում է դէպի սուրբ ճղնաւորները,
իսկ միւսը, աջ կողմինը տանում է դէպի քո հայ-
րենիքը: Այնտեղ դու ապրում էիր մի ժամա-
նակ երջանիկ. այժմ էլ քո ծնողները քեզ սի-
րով կ'ընդունեն, եթէ վերագառնաս այնտեղ:
Ե՛կ բաժանուենք այստեղ, որ հենց այստեղ էլ
վերջանայ այն չարչարանքը, որ դու իմ պատ-
ճառով քաշում ես»:

Դամայեանթին սիրտնեց ու աչքերն ար-
տասուքով լիքը պատասխանեց.

— Սիրելի Նալ, ասես թէ սիրտս կտոր
կտոր է լինում, ձեռք ու ոտքս թուլանում են,
երբ մտածում եմ ասածիդ վրայ: Դու ուզում ես
կնոջդ դէն ձգել: Դու ամեն բան կորցրիր, ամեն
տեսակ վիշտ ու հոգ տանջում է քեզ, և ես,
քեզ այդպէս Թշուառ տեսնելով, պիտի հեռանամ

քեզնից: Ա՛խ, դու չգիտես դեռ, խեղճ մարդ,
որ Թշուառութեան ու կարօտութեան մէջ ոչ
ոք չէ կարող մարդու սիրտն այնպէս մխիթա-
րել ինչպէս կ'ինը:

— Ա՛խ, ես լաւ գիտեմ այդ, ո՛վ բարի,
անարատ կ'ին, պատասխանեց Նալը. ես խօս
չեմ
ուզում քեզ թողնել: Ես պահանջում եմ միայն,
որ դու գնաս այնտեղ, ուր աւելի լաւ կ'ապրես,
քան ինձ հետ: Ա՛խ, աւելի շուտ կեանքիցս
կը բաժանուեմ, քան քեզնից:

Դամայեանթին ասաց.

— Եթէ դու, իմ Թանգագին ամուսինս,
չես ցանկանում ինձ հեռացնել, ինչո՞ւ ուրեմն
ցոյց տուիր ինձ իմ հայրենիքի ճանապարհը:—
Յետոյ, փաթաթուելով նրան, արտասուելով
գոչեց. «Մի՛ թողնիր ինձ, աչքիս լոյս, մի հե-
ռացրու քեզնից նրան, որ քեզ իւր գլխից աւե-
լի է սիրում: Հաւատա՛, դու ինքդ քեզ կ'ատես,
եթէ ինձնից բաժանուես: Եթէ ես քո ամեն
ուրախութեանդ ընկեր եմ եղել, ուզում եմ քո
նեղութիւնիցն էլ իմ մասն ունենալ: Բայց եթէ
դու ինձ իմ հայրենիքն ես ուղարկում, ուրեմն
դու էլ ինձ ընկերացիր ու միասին դնանք
այնտեղ: Սիրով կ'ընդունի քեզ իմ հայրը. նա
քո բարեկամն ու ազատարարը կը լինի:

— Չեմ կասկածում, ուր աննման, որ քու
Հայրը իւր իշխանութիւնից ինձ բաժին կը տայ,
տասց Նալը: Այնու ամենայնիւ ես, որ ամեն բան
կորցրած, քամբաղողացած մի մարդ եմ, չեմ
Համարձակուում դնալ նրա մօտ: Մտածիր,
թէ ինչպէս եկայ ես փեսայընտրութեան Հան-
դիտին, և ալժմ ինչպէս պիտի երևամ նրա
աչքին. աւելի յօժար եմ թշուառութեանս մէջ
մեռնել: Գնանք ուրեմն, շրջենք սար ու ձոր
և աստուածների տուածից ինչ որ դտնենք՝ այն
ուտենք:

Անմեղ, առաքինի Գամալեանթին իւր Հան-
դերձի կիսով ծածկեց ամուսնուն, և երկու-
որ միասին միւսնոյն Հանդերձի տակ առաջ
դնացին:

Տ. ԱՆՏԱՌԻ ԽՐԺԹԸ

Երբ մութը վրայ Հասաւ, նրանք դտան
մի դատարի խրձիթ, որի մէջ յողնած պառկե-
ցին և իսկոյն քնեցին: Բայց Նալը շուտով
զարթնեց: Նա մտաբերեց իւր թշուառ վի-
ճակը, մտածեց, որ ինքն եղաւ իւր իշխա-
նութիւնը կորցնելու և իւր բարեկամներէից բա-
ժանուելու պատճառը, և թէ իւր ամուսինը

միմիայն իւր պատճառով է թշուառութեան
մատնուած: Նրա միտքը պղտորուեցաւ, և նա
լաւ Համարեց յօժարակամ մեռնել, քան
թէ աչդպէս ապրել: Գառնութեամբ լցուած
նայեց ամուսնու վրայ: Քանի որ դու, խեղճ
կին, ինձ պէս մեղապարտի մօտ լինիս, ասաց
նա իւր մտքում, դժբաղդութիւնից ազատ
չես մնալ. ինձնից բաժանուած՝ դու կարող ես
գեռ ևս երջանիկ լինել:

Որքան մտածում էր նա, այնքան աւելի
ոատիկ եռում էր նրա մէջ իւր կնոջը թողնելու
միտքը: Նա, ալդ սքանչելի, աննման կինը—
ասում էր Նալն ինքն իրեն — անվտանգ կ'անցնի,
կ'երթայ. ոչ մի կողիտ ձեռք չի Համարձակուիլ
նրան դիպչել: Աշխարհիս վրայ ամեն տեղ նա
աւելի բաղդաւոր կը լինի քան թէ ինձ Հետ:

Ալդ բոլորը իւր մտքի մէջ ծանր ու թե-
թեւ անելով, Նալը վեր կացաւ: Բայց նա նոր
նկատեց, որ ինքը շոր չունի, և վճռեց իւր
կնոջ Հանդերձի կէսը կտրել: Բայց ինչպէս կա-
րող էր Հանդերձը բաժանել առանց ամուս-
նուն զարթեցնելու: Խրձիթի մէջ չորս կողմը
պտտելով՝ դտաւ մի Հատ ժանդոտած սուր:
Սուրն առաւ, կտրեց Հանդերձի կէսը, նեղ ու
կարճուկ փաթաթեց վրան և, սրտի ցաւից լսել-

քը կորցրած, դուրս վաղեց: Բայց նորից վերագարձաւ և, ձեռները միմեանց խառնելով, սկսեց լաց լինելով ասել. «Այս քնքով ծաղիկը, որ այնպէս է մեծացել, որ ոչ արևի շող է տեսել, ոչ սառը քամի, հիմա պտուղած է տօտեղ չոր գետնի վրայ, իւր հանդերձի կիսիցն ու իւր ամուսնուց զրկուած: Ա՛հ, ինչ պիտի զգայ նա, երբ դարձնի ու ինքն իրեն մենակ տեսնի, կամ երբ սկսի թափառել անտառի մէջ, ուր այնքան կատաղի գաղաններ են բնակուում: Բայց բարի աստուածները, որոնք իշխում են ամեն տեղ, օղի մէջ թէ երկրի վրայ, սարերի ծալքում թէ անդունդների խորքում, նրանք կը պահպանեն այս անմեղին, որ անվնաս հասնի մարդաբնակ տեղեր»:

Այդպէս, Քալիից մոլորուած, կրկին թողեց իւր ամուսնուն: Բայց էլի քանի քանի անգամ լետ եկաւ: Վերջապէս խելքը կորցրած վաղեց գէպի անտառի խորքը, մինչև որ ուշաթափ վայր ընկաւ:

Գ. Օ 2 Ը

Լուսաղէմին դարձնեց Գամայեանթին: Գէս նայեց, գէս նայեց — ամուսնուն չը-

դտաւ: Կանչեց նրա անունը—պատասխան չեկաւ: Սիրտը գող վեր կացաւ, և ահա տեսաւ, որ իւր հանդերձի կէսը չկայ: Այն միաքը թէ՛ իւր մարդն իրեն թողել է, այնպէս ցնցեց նրան, որ նա մի քանի րոպէ գունաթափ ու ապշած մնաց, կարծես տեղն ու տեղը քար կը տրուեց: Բայց նորից յոյսը մտաւ նրա սիրտը և կարծես ներսից ասաց նրան՝ նա այստեղ է, մօտիկ է, դու նրան նորից կը տեսնես: Այս ու այն կողմը վազվազելով, սկսեց աղիոգսրմ ձայնով կանչել. «Ա՛յ իմ տէր, իմ թաղաւոր, մըր ես: Ա՛խ, ես կը մեռնեմ, եթէ դու ինձ թողնես, կամ ինձ խաբես: Սիրեկան, եթէ այստեղ ես, անտառումն ես և լուծ ես իմ ազաջանքը, զթո՛ւ ինձ ու չես գործիր: Մի՛ ժէ կարող ես մոռանալ մեր նշանդրէքի օրն արած խոստմունքդ: 2^է որ յաւիտենական աստուածները, որոնցից զաղտնի չէ մնում մեր ոչ մի արարմունքը, լսեցին երգումդ: Ամուսինս, սիրելիս, եթէ որ և իցէ չար գեղ քեզ փորձանքի մէջ է ձգել, մի՛ թողնիլ, որ ես, անմեղս, գրաւ համար տանջուեմ: Ա՛խ, անկարելի է, որ հաստատ վճռած լինիս երեսդ ինձնից գարձնել: Երևի, այստեղից հեռու չես, թաք ես կացել, ինձ հետ հանաք ես անում: Գուրս եկ, սիրե-

լին: Անի ինձ, եթէ չար դւը քեզ մոլորեցրել է, որ անմեղ կնոջդ խաբեմ: Եթէ այդպէս է, զորչափ պիտի խղճամ քեզ: Ի՞նչ պիտի անեմ նեղութեան մէջ առանց ամուսնուդ անձնուէր խնամքին և ինչպէս պիտի զարհուրեմ, երբ նորից ուշքի գաս»:

Այսպէս մղկտալով թափառում էր խեղճ կինն անտառի խորքերում: Հատ անգամ ուշաթափ վալը էր ընկնում: Ուշքի եկածին պէս նորից սկսում էր լաց լինել ու կանչել իւր ամուսնուն: Յանկարծ անտառի մութը խորշերից նետի պէս գուրս սողաց մի օձ, որ իսկոյն փաթաթուելով Գամայեանթին, սեղմեց նրան մի ծառի:

— Նալ, սիրելիս, աղատիր ինձ, աղատիր կնոջդ, կանչեց նա. մի թողնիլ, որ ես մեռնեմ, եթէ ոչ՝ դու քո ամենանձնուէր բարեկամդ կը կորցնես:

Մի քաջ որսորդ, որ հենց այդ միջոցին շրջում էր անտառում, լսեց այդ աղաղակը: Մօտ վաղեց և հենց տեսաւ թէ չէ, իսկոյն հանեց կապարճից մի նետ, արձակեց դէպի օձը: Նետն օձի աչքի միջով մտաւ ու զլխի մէջտեղում ցցուեցաւ, և օձն իսկոյն սատկեց: Գամայեանթին վեր կացաւ ու խորին շնորհա-

վալութիւն չայտնեց որսորդին իւր կեանքը փրկելու համար: Որսորդը՝ նրա ղեղեցիութիւնը տեսնելով, մտքումը դրեց նրան իրեն կին առնել և ասաց. «Ո՛վ հրաշալի սիրուն աղջիկ, եկ գնանք ինձ հետ իմ տունը, և դու իմ տան տիրուհին դարձիր»:

— Ի՞նչ ես խօսում, ինչպէս կարելի է, ես պսակուած եմ, ասաց Գամայեանթին: Ես իմ ամուսինն ունիմ, ուրիշ ոչ ոքի չեմ ուզում ճանաչել: Իմ կեանքն ազատելուդ համար ես կը մաղթեմ աստուածներին, որ նրանք քեզ օրհնեն:

Այս ասելով՝ Գամայեանթին երեսը դարձրեց ու հեռացաւ: Իսկ որսորդը, այդ սիրուն կնոջը ձեռք բերելու փափաղով լցուած, կանչեց.

— Եթէ դու քո յօժար կամքով չգաս, ես քեզ զօրով իմ տունը կը տանեմ: Ասաց ու վաղեց փախստականի վրայ: Գամայեանթին, տեսնելով նրա յարձակումը, ծունկ չօքեց, ձեռները բարձրացրեց ու սկսեց բարձրաձայն աղօթք անել աստուածներին:

Յանկարծ որսորդին, կարծեմ, կայծակը խրվեց. մեռածի պէս ղետին գլորուեց նա, և Գամայեանթին փախաւ անտառի խորքը:

10. Վ Ա Գ Ր Ը

Զատ օր ու զիշեր թափառեց Գամայեանթին ահաւոր անտառի մէջ: Վերջապէս հասաւ մի սարի ստորոտ, որի գագաթը մինչև ամպերն էր հասնում: Մի քարի վրայ նրստելով և սարին նայելով, ասաց նա իւր սրտի խորքում. «Ո՛վ դու սարերի թագաւոր, ողջունում եմ քեզ ես, ինքս թագաւորի աղջիկ, մեծաշուք թագաւորի կնիկ: Իմացիր, որ ես Գամայեանթին եմ, իմ մարդուս անունն է Նալ: Քաջ գրկինքին հասնող գաղաթիցդ կարող ես չորս կողմից նայել: Ի սէր Աստուծոյ, ասա, չըտեսնար դու իմ ամուսնուն: Ա՛խ, երանի թէ կարողանայի քո գաղաթը բարձրանալ, ալետեղից ես նրան կը տեսնէի, որքան էլ հեռու լինէր նա: Քայց դու տեսել ես նրան, զիտես նրա զնացած ճանապարհը, զիտես այն քարանձաւը, ուր նա թաքնուած է: Խղճա՛ ինձ, ասա, ո՞րտեղ կարող եմ գտնել նրան, այդ պատուական աղամարդին, որին չար դուր մոլորեցրել է»:

Ոչ մի պատասխան չառաւ ողորմելի կինը: Նա թաց աչքերով նայում էր սարին, որի գաղաթը արևի ոսկեփայլ լուսով պայծառա-

ցաւ: Յանկարծ նա ինքն իրեն մի կողմ նայեց, և ինչ տեսնէ՝ մի ահադին վազը առաջ է սողում թփերի միջից: Մի վայրկեան կանգ առաւ այդ հրէշը, նայեց Գամայեանթու վրայ, և նրա արիւնխանձ աչքերը սկսեցին կայծակին տալ:

Գամայեանթին ծունկ չոքեց, կարկառեց բազուկները դէպի վազը և կանչեց. «Սարի սիրտն անղգայ քար է, գուցէ քո սրտի մէջ դու լինի, ո՞վ անտառի իշխան: Տես, ես Գամայեանթին եմ, իմ ամուսնուս եմ փնտռում: Եթէ դու նրան տեսել ես, ասա ինձ, ո՞րտեղ է նա, որ վազեմ, գտնեմ: Իսկ եթէ դու էլ գուցէ չունիս, եկ, սպանիր ինձ ու վերջ դիր իմ տանջանքին: Ա՛յ արիւնածարաւ վազր, խղճա՛ ինձ»:

Վազրն անյայտացաւ. Գամայեանթին դարձեալ մենակ մնաց:

11. Ծ Ա Ռ Ա Ս Տ Ա Ն

Գամայեանթին շարունակեց գնալ: Զատ տեղ անտառն այնպէս խիտ էր, որ նա մեծ դժուարութեամբ էր առաջ գնում: Երբորդ օրը ծառերի միջով նշմարեց մի տափարակ տեղ. ներս մտաւ և փոքր ինչ հեռուում նկատեց մի

ծառաստան: Մօտ գնալով տեսաւ, որ այնտեղ փառահեղ ծառեր են անկուած: Նրանցից շատերը ծաղկած էին, միւսները պտուղներով բեռնաւորուած: Ախրերի միջից լուում էին թռչունների երգեր: Մտաւ ծառաստանը և տեսաւ հովու զով ծառուղիներ: Այստեղ մի պարզ առուակի մօտ արածում էին այծեամներ, այնտեղ ծաղկափթիթ սաղարթով պսակուած ծառերի տակ գիտարները բարձրացնում էին իրենց գլուխը և սիրուն աչքերով նայում էին եկուորին: Ի վերջոյ տեսաւ նա ամեն կողմից դէպի ինքն եկող բարեպաշտ ճղնաւորներ: Ամենախոնարհ կերպով գլուխը թեքելով ծերունիների առաջ, ասաց՝ ողջոյն ձեզ:

— Ողջոյն և քեզ, պատասխանեցին ծերունիները, — ասա՛ մեզ, ո՞վ ես դու և ի՞նչ ես ցանկանում: Քեզ նայելիս մենք հիանում ենք: Ասա՛ տեսնենք, արդեօք դու այս անտառի տնտուածուհին չես, որին մենք պաշտում ենք, կամ դուցէ՛ դու այն դաշտերի գիցուհին ես, գուցէ՛ մեր ծառաստանի աղբիւրի յաւերժաւորն ես:

— Ոչ տնտուածուհի և ոչ յաւերժաւորն, այլ լոկ մի մահկանացու կին է կանգնած ձեր առաջ, պատասխանեց Գամայեանթին: Լսեցէք,

ո՞վ շնորհատուներ, իմ գլխի անցքը: Իմ հայրն է Յիման, Վիդարբալի իշխանը: Նայր՝ Նիշագալի թագաւորը, իմաստուն, անյաղթելի հերոսը՝ իմ ամուսինն է: Դուք նրան ինձ մօտ չէք տեսնում ու դարմանում էք: Յայց պիտի իմանաք, որ չար դէր իւրեց նրան ինձնից, և ես նրան պտրելով շրջում եմ դաշտ ու անտառ, սար ու ձոր: Եթէ գիտէք՝ ուր է նա, ո՞հ, օղնեցէ՛ք ինձ, որ ես նրան գտնեմ:

Ազնաւորները մխիթարեցին լացող կնոջը և առաջին.

— Յիշիր մեր խօսքը, դու Նային դարձեալ կը տեսնես: Այս խօսքերն ասացին թէ չէ, իսկոյն աներևութացան նրանք, ու ծառաստանն էլ նրանց հետ: Գամայեանթին փոքր միջոց մնաց բոլորովին ապշած, լետոյ թեթեւ սրտով հեռացաւ այնտեղից:

12. Կ Ա Ր Ա Ի Ա Ն

Գամայեանթին, շարունակելով թափառել անտառի մէջ, գտաւ այն ծառը, որ աստուածների լեզուով կոչւում է Աշխ, իսկ մարդիկ նրան ասում են Աշխ: Բարձր կանգնած էր նրա կատարը, և նրա վայր կախուած ճիւղերը

զարգարուած էին անուշահոտ ծաղիկներով: Գամայեանթին՝ բազուկները տարածելով գէպի ծառը, բացագանչեց. «Ո՛վ անհոգ, որն ինձ անհոգ: Տես, ես Գամայեանթին եմ, այն սիրտը մաշուած կինը, որին թողել է իւր ամուսինը: Չար գեները մէկը մոլորեցրել է իմ սիրելի, թանկագին Նալին ու փախցրել է նրան: Եթէ դու նրան տեսնել ես, ասա ինձ, ո՞ւր գնամ, որ նրան գտնեմ: Ո՛վ անհոգ, եթէ իմ մարդուն գտնես, դու ինձ իմ հոգսերից ազատողը կը լինիս»:

Յետոյ պատելով ծառի շուրջը, ծաղիկներ ու տերևներ քաղեց, զարդաբեց իւր խոսրոպիքը և հեռանալով ասաց.

— Գլխիս ծաղիկների հետ միասին ես տանում եմ այստեղից ամեն վիշտ, հոգս ու նեղութիւն: Ուրեմն դու, իմ ծառ, մնում ես հոգսից ազատ: Եթէ Նալը, իմ թագաւորը, այստեղ դայ, ասա նրան՝ քո կինը ամեն ցաւ ու դարդ այստեղից հետն առաւ. տարաւ: Այնուհետեւ թող նա անվիշտ ու անհոգ հանգստանայ քո շուաքի տակ:

Աւելի ու աւելի խորամուխ եղաւ Գամայեանթին թանձր անտառի մէջ, և դարձեալ շատ օրեր անցան: Յանկարծ նրա ականջին

հասան մարդկային ձայներ ու ձիերի խրխնջոց: Այդ ձայների ուղղութեամբ առաջ գնալով, անտառի մէջ, մի բաց տեղում մի քարուան տեսաւ, որ զետի ափը բռնած գնում էր: Մեծ էր մարդկանց բազմութիւնը, բայց սուելի մեծ էր ամեն տեսակ ապրանքներով բեռնած ձիերի ու փղերի թիւը: Իւր տարօրինակ հազուստով, մաղերը կրծքի վրայ շաղ ընկած, մարմինը հանդերձի կիսով փաթած, վազէվազ դուրս եկաւ Գամայեանթին անտառից: Այն ի՛նչ տպաւորութիւն էր, որ նա արաւ քարուանի մարդկանց վրայ: Ոմանք փախան, միւսները երկիւղից տեղի ու տեղը անշարժ մնացին, շատերը ծիծաղեցին նորեկի վրայ: Բայց շատերն էլ կէս ցաւակցօրէն, կէս պատկառանքով ու ոտբոսիով լցուած էին նայում այդ ծաղիկներով ու տերևներով զարդարուած աղջկայ վրայ:

Վերջապէս մի ծեր մարդ մօտեցաւ նրան ու ասաց. «Ո՛վ ես դու, ի՞նչ դիցուհի, արդեօք սարի լեռնահարսն ես, թէ զետի յաւերժահարսը: Կամ դոնէ ասա, ի՛նչ անուն տանք քեզ: Մի զար մեզ ոչնչացնելու, այլ թող քո ոտքը մեզ համար բարի լինի: Յոյսներս քեզ վրայ ենք դնում, որ օրհնութիւնը մեզնից անպակաս լինի»:

Մինչ ծերունին այս խօսքերն էր ասում, ամեն կողմից մօտ վազեցին մարդիկ: Այժմ խօսեց Գամայեանթին:

— Ես անմահներից չեմ, այժմ մարդիկ, ոչ լեռնահարսն եմ և ոչ ջրերի լաւերժահարսն, աչք մի մահկանացու կին եմ, թաղաւորի աղջիկ, Գամայեանթի անունով, որ իւր ամուսնուն, սքանչելի Նալ թաղաւորին է փնտռում: Եթէ նրան այս անտառում տեսել էք, ասացէ՛ք ինձ, ո՛ւր է, ո՛րտեղ գտնեմ նրան:

Գամայեանթիս այս խօսքերին պաշտօն խանեց ծերունին:

— Ամեն տեսակ կատաղի զաղաններ, առիւծներ, վայրի գոմէշներ, վագրեր, եղնիկներ, արջեր տեսա՛յ ես այս անտառում, բայց ոչ մի մարդկային էակ չտեսա՛յ, բացի քեզից, ո՛վ պատուական կին:

Գամայեանթին, դառնալով դէպի կարաւանի առաջնորդը, հարցրեց.

— Այս կարաւանն ո՛ւր է գնում:

Առաջնորդը պատասխանեց՝

— Մենք գնում ենք Չեղի քաղաքը, որտեղ իշխում է Սուվահու թաղաւորը: Նրա մայրն ամեն տեղ գոված է իրբէ կանանց միջի ահեռ ու մարգարիտը:

Այդ համբաւից ուրախացած, Գամայեանթին էլ քարուանի հետ միասին ճանապարհ ընկաւ:

13. ՎԱՅՐԵՆԻ ՓՂԵՐԸ

Մի երեկոյ քարուանը հասաւ անտառի մէջ մի գեղեցիկ լճի ափ: Այդտեղ ձիերին ու փղերին ջուր տուին և վճռեցին մինչև միւս առաւօտ հանգստանալ: Գրաստներին խոտ ու գարի տուին և փայտ ժողովեցին, կրակ վառեցին ու իրենց համար կերակուր պատրաստեցին: Այն գիշերուայ դէմ, երբ կրակներն արդէն մարած էին, և մարդկանց մեծ մասը խոր քնով քնած էր, մի մեծ խումբ վայրենի փղեր մօտեցան լճին, որ նրա քաղցը ջրից խմեն, ինչպէս սովոր էին ամեն գիշեր: Հենց որ լճին մօտեցան և իրենց ընտանի ցեղակիցների հօտն առան, սարերից գահալիժուող ժայռերի նման, կատաղաբար վրայ տուին: Սարսափելի ճալթիւն ու աղմուկ բարձրացաւ: Ծառեր կոտրատուեցան, վրաններ խորտակուեցան, մարդիկ ու ձիեր ոտքի տակ տրորուեցան, և ընտանի փղերից շատերն անսպասելի չարձակումից սոսկալի կերպով կոտորուեցան: Մարդիկ սարսափահար սկսեցին դէս ու

դէն փախչել. այստեղ աղատուողն այնտեղ էր մահ գտնում, որովհետեւ ամեն կողմից փղերի նոր նոր խմբեր էին յարձակում:

Այդ աղմկի թունդ միջոցին զարթնեց Գամայեանթին: Վախեցած վեր թռաւ և լուսնի պայծառ լուսով տեսաւ չորս կողմի իրարանցումն ու մարդկանց փախուստը: Իրենից մի փոքր հեռու ընկած էր մի փիղ, որ՝ փորը պատռուած, հոգեւարքի մէջ, աղիոդորմ մռնչիւնով կնճիթը վեր ու վար էր անում: Նրա կողքին փռուած էին կոխկոտուած ապրանքի հակեր, որոնց գոյնգոյն փաթեթները պատռտուած էին: Ծառաներից մինը, վազէվազ սուաջ գալով, տեսաւ այդ ապրանքն ու կանգ առաւ: Ուրիշ ծառաներ վաղելով անցնում էին: Ի՛շ, կանչեց նա, եկէ՛ք, այստեղ մարգարիտներ ու գոհարներ կան: Բաղդը ինքն է իւր ոտքով մեզ եկել, առնենք, փախչենք ու մենք ինքներս տէր լինինք. ով հատնի՝ իրաւունք ունի վեր առնելու: Ծառաներն իսկոյն վրայ տուին և ագահաբար սկսեցին գետնին փրոււած դանձերը ժողովել: Բայց դեռ չէին վերջացրել, որ ահա ամեն կողմից փղերը յարձակուեցան նրանց վրայ: Ոչ ոք չը կարողացաւ իւր կեանքն աղատել: Մի քանիսը կոտորուեցան,

միւսներն օդի մէջ թռան ու լետոյ վայր ընկնելով ոտնակոխ եղան: Դամայեանթին, կարծես, մի հրաշքով աղատուեցաւ մահից:

Վերջապէս, ամեն բան ջարդ ու փշուր անելուց լետոյ, վայրենի փղերը հեռացան նոյնպէս արագ, ինչպէս եկել էին: Հետզհետէ ժողովուեցան կենդանի մնացողները, մարդ ու անասուն: Դամայեանթին էլ մօտեցաւ: Մարդիկ միմեանց ասում էին. «Տէ՛ր Աստուած, մեր ո՞ր մեղքի համար այդ պատուհասը կրեցինք: Այլին արդեօք մեր մէջ չար խղճի տէր մարդիկ, որոնք երկրի աստուծուն, ինչպէս հարկն է, ջերմեռանդութեամբ, զոհաբերութեամբ ու աղօթքով չէին ծառայել: Ասմ գուցէ երկնքի աստղերը թշնամացան մեզ հետ»:

Ուրիշներն ասում էին. «Մեր թշուառութեան պատճառը դրանք չէին: Պատճառը միմիայն այն կինն է, այն ցնորուածը, որ մեզ քնկերացաւ: Անկասկած նա այն մահաբեր ոգիներիցն է, որոնք միշտ թշնամի են բաղդաւոր մարդկանց: Եկէ՛ք հենց որ նրան տեսնենք թէ չէ, նիդակներով, քարերով, բրերով ու սրերով վրան վաղենք ու սպանենք»:

Դամայեանթին ջանք դող ընկաւ, երբ որ այդ լսեց. նա իսկոյն փախաւ անտառը: Սկսեց

Հեռուից Հետևել քարուանին, ինչպէս որ սրայ-
ծառ լուսնեակը գնում է սև ամպերի ետևից:
Նրանք սուգ էին անում իրենց սպանուած Հայ-
րերի, որդիների, եղբայրների ու բարեկամների
Համար, իսկ Դամայեանթին լաց էր լինում իւր
կոկծից: Վերջապէս քարուանը, նրա Հետ և
Դամայեանթին, Հառան Չեղի քաղաքը:

14. ՉԵՂԻ ՔԱՂԱՔՈՒՄ

Երբ Դամայեանթին քաղաքը մտաւ, ամեն
կողմից մարդիկ Հաւաքուեցան նրա շուրջը ու
սկսեցին դարմացմամբ վրան նայել: Ոմանք կար-
ծում էին կախարդ է, միւսները խենթի տեղ
էին դնում, երեխայքը ետևից զոռում էին:
Այդ կերպով Հասաւ նա Թագաւորի մօր պալա-
տը Հենց այն միջոցին, երբ նա պատուհանից
ցած, գէպի փողոցն էր նայում: Երբ նա նկա-
տեց Հետզհետէ շատացող ամբոխով շրջապա-
տուած Դամայեանթուն, ասաց. «Ո՛հ, այս ի՛նչ
աստուածանման կին է, և ի՛նչ ողորմելի աղ-
քատուածեան մէջ: Ա՛խ, գնացէ՛ք շուտով բե-
րէ՛ք նրան ինձ մօտ»:

Իսկոյն վազեցին, Դամայեանթուն բերեցին
Թագուհու տաջ, և Թագուհին խօսեց.

— Ասա՛ ինձ, ո՞վ ազնիւ կին, ի՛նչ է անու-
նըդ, և ո՞րտեղից ես գալիս:

Դամայեանթին պատասխանեց.

— Իմացած լինիս, վսեմափայլ Թագուհի, որ
ես տեսակ տեսակ ձեռարուեստների մէջ շատ
վարժուած եմ և որ և իցէ ազնուական տան
մէջ ծառայութիւն եմ փնտռում: Երկնային ժա-
մանակ այս ու այն կողմը ման եկայ, բոյսերով
ու պտուղներով կերակրուեցայ, որտեղ զիշերն
ինձ վրայ էր Հասնում, այնտեղ քնում էի: Ես
իմ ամուսնուն էի որոնում, որի զլուրը մի սար-
սափելի փորձանք է եկել: Ամեն բան կորցրեց նա
խաղի մէջ ու փախաւ: Ես նրանից չբաժանուեցայ:
Վերջը նա իւր յետին շապիկն անգամ կորցրեց:
Քամբաղողութիւնը գալիս՝ մենակ չի գալիս: Նա
չէր ուզում ինձ էլ իւր Հետ միասին Թշուառու-
թեան մէջ զլսրել, այդ պատճառով զիշերը,
իմ քնած ժամանակն առել է շապիկս կէսն ու
փախել: Ինչպէս այս շապիկի մի կէսը միւս կէսն
է պտրտում, այնպէս էլ ես իմ ամուսնուն եմ
պտրտում: Զապիկս կէսն է մնացել, կեանքիս
էլ կէսը:

Այսպէս խօսեց ազնիւ Դամայեանթին, ար-
տասուքն աչքերին, որից յետոյ Թագուհին վրայ
բերաւ.

— Ո՛վ շնորհալի կին, ես քեզ սրտանց սիրեցի, մնա աչտեղ, ինձ մօտ:

— Սիրով կը մնամ քեզ մօտ, թագուհի, պատասխանեց Գամայեանթին, եթէ դու իմ մի քանի առաջարկութիւններս ընդունես: Ես միմիայն քեզ կը ծառայեմ և ոչ մի տղամարդի հետ չեմ խօսիլ աչտեղ, բացի գուցէ այն քըրմից, որ ինձ իմ ամուսնուց լուր կը բերի:

— Ամեն բան թող եմ տալիս քեզ, ո՛վ անարատ հոգի, պատասխանեց թագուհին և հրամայեց իւր աղջկանը՝ Սունանդային ներս կանչել:

Իսկոյն եկաւ Սունանդան, իւր ընկերուհիներն իմբով շրջապատած: Մայրն ասաց նրան.

— Նայիր այս աղնիւ կնոջը. քո տարիքի է, բայց արդէն որքան աշխարհային նեղութիւններ է կրել. յարգիր սրան, սիրի՛ր և սովորի՛ր նրանից բարին ու իմաստունը:

Այնուհետև Գամայեանթին մնաց Սունանդայի մօտ, և թագուհին նրան այնպէս էր պաշտում, ինչպէս իւր հարազատ աղջկանը:

15. ՕՁԵՐԻ ԹԱԿԱԻՈՐ ՔԱՐՔՈՏԱԿԱՆ

Նալը իւր ամուսնուն թողնելուց յետոյ թափառում էր սիրտը կոտրած: Յերեկն արևի տաք ճառագայթների տակ աչրուելիս, անհամարձակ աչքերով նայում էր դէպի վեր ու ինքըն իրեն ասում. «Այս Ինգրան է, ամենատեսաւոր առարկան, որ այդպէս խիտ է նայում ինձ կնոջս դէմ մեղանչելուս համար»: Նա դտաւ մի աղբիւր, կռացաւ նրա ափին, որ ջուր խմի: Ջրի մէջ տեսաւ իւր դէմքն ու սարսափեց յետ ցատկեց: Ա՛խ, կանչեց նա, ո՛վ խելացի ինձնից իմ պատկերը: Ոչ ոք չի կարող ինձ ճանաչել. ես ինքս անդամ ինձ չեմ ճանաչում: Այս ասելով շուռ եկաւ և, որքան ոտքերում ոյժ կար, վազեց, փախաւ: Յանկարծ տեսաւ իւր առջևը մի կրակէ տնտառ: Ամեն տեսակ ծառեր կրակից ձևացած, կանգնած էին նրա դիմացը:

Երբ Նալը հիացած նայում էր այդ հրաշքին, կրակէ տնտառի միջից այս խօսքերը լսուեցան.

— Նա՛լ, դու եկել ես, որ քո դարդն իմ դարդիս հետ խառնես: Եթէ ուզում ես ազատուել, ազատի՛ր ինձ:

Նայր խօսեց.

— Ո՞վ ես դու, ի՞նչ է խնդիրդ:

Զայնը շարունակեց.

— Եթէ քաջութիւն ունիս ինձ աղատելու, սիրտ արա, վազիր կրակի միջով դէպի ինձ:

Նայր պատասխանեց.

— Ես աշխարհում, քանի որ կնոջիցս բաժանուած եմ, ոչնչից չեմ վախենում, բացի ինձնից:

Ասաց ու թռաւ կրակէ անտառի մէջ: Աջ ու ձախ անդադար կրակէ նոր նոր ծառեր ու թփեր էին բուսնում երկրի նոր նոր բացուող ճեղքուածներից. ամեն տեղ գետինը ծածկուած էր անթիւ մանր վառ բոցերով: Մի տեղ ընկած էր կրակից կարմրած մի քար՝ վրան մի օձ: Օձի բաց երախը բոցախառն ծուխ էր դուրս փչում: Նրա գոյնզգոյն կաշին կրակ էր կտրել: Երբ Նայր մօտեցաւ, օձն իւր թագադարդ զըլուխը բարձրացրեց ու խռպոտ ձայնով ասաց.

— Նալ իշխան, տե՛ս, ես օձերի թագաւոր Քարկոտական եմ, որին հպատակում են աշխարհիս բոլոր օձերը: Իմացիր, որ ես Նարադա բարեպաշտ ճգնաւորի անէծքովն եմ այս դարհուրելի նզովքի մէջ ընկել: Ես ուզում էի նրան խարել մի գործի մէջ, որ հիմա կը պատմեմ քեզ:

Մինչ այն՝ դու պիտի դիմանաս այդ մաքրիչ կրակին, որ՝ քեզնից աւելի՝ քո ներսը բնակուող Քալիին է տանջում:

16. ՀԵՏԱՔՐՔԻՐ ՓՈՔՐԻԿ ՕՁԸ

Օձերի թագաւորն այսպէս սկսեց իւր պատմութիւնն անել Նալ թագաւորին, որ անվախ, աներկիւղ կանգնած էր բոցերի մէջ և ուշադրութեամբ լսում էր:

«Քարեպաշտ ճգնաւոր Նարադան մի պարտէզ էր տնկել, որի մէջ գտնուում էին հովաթուն քարայրեր և սառն աղբիւրներ, ծառեր, թփեր ու ծաղիկներ և ամեն տեսակ անվաս կենդանիներ: Այն բոլոր դաճանները, որոնք ուրիշ արարածներին չափշտակելով են սպրում, դուրս էին ձգուած այնտեղից: Այդպէս էլ օձերի միջից նա այնպիսիներին էր ընդունել, որոնք ցօղով ու ելադներով են կերակրում:

Ի՞նչպէս եղաւ, մի օր այդ փոքրիկ օձերից մինը, հետաքրքրութիւնից շարժուած, վեր սողաց մի ծառի վրայ ու սկսեց ուրախ ուրախ մի ճիւղից միւսը ոլորուել: Այդտեղ տեսաւ նա մի փոքրիկ, նախշունիկ թռչունի բոյն: Մեր օձուկը զլուխը բարձրացրեց ու նայեց բոյնի ներսը,

որտեղ մի կապտագոյն ձու կար դրուած։
Ձուն ցօղի կաթիլ կարծելով՝ ուզեց լիզել ու
կոտրեց բարակ կեղևը։ Օձուկը վախեցաւ և ու-
ղում էր փախչել։ Բայց այն թռչունը, որին
պատկանում էր բոյնը, վրայ հասաւ և այդ
բանը տեսաւ թէ չէ, իսկոյն սկսեց լացի ձայ-
նով կանչել։ Նա թռաւ, գնաց Նարադայի մօտ
իւր սրտի ցաւը պատմելու։

Նարադան իսկոյն վազեց, որ օձին սպանի։
Բայց օձն արդէն դուրս էր փախել ու եկել էր
ինձ մօտ իւր գլուխն ազատելու։ Ազնաւորն
եկաւ, պահանջեց ինձնից օձին։ Սիրով պատ-
րաստ էի տալ նրան, բայց չէի կարող։ Ես
ասացի՝ եթէ իմ հպատակներիցս մինը յան-
ցանք է դործել, ես ինքս կը պատժեմ նրան։
Նարադան պատասխանեց՝ լաւ, պատժիր ուրե-
մըն չարագործին։ Թող նա վաղը, բոլոր աչ-
քածակ օձերի աչքը վախեցնելու համար, իմ
պարտիզի ցանկապատի ամենաբարձր ցլի ծալ-
րին կախուի։ Երեք օրից յետոյ նրան ցած կը
բերեն ու կրակը կը ձղեն։

Այս ասելով հեռացաւ արդարը. իսկ ես
սաստիկ տխրեցի, որ իմ օձուկին պիտի սպա-
նէի։ Նա շատ ճարպիկ ու խելացի էր և հրա-
մաններս կատարելու մէջ շատ վարպետ էր։

Երբ նա տխուր աչքերով ինձ էր նայում,
յանկարծ մի լաւ միտք ծնուեցաւ իմ գլխիս
մէջ։ Ես դարձայ, նրան ասացի՝ ճար չկայ,
դու պիտի կաշուիցդ դուրս դաս։ Օձուկը չթո-
ղեց, որ ասածս կրկնեմ. մի ակնթարթում կա-
շուից դուրս եկաւ ու փախաւ։ Ես կանչեցի եր-
կու մեծ օձեր և ասացի՝ նրանց՝ առէ՛ք այդ
կաշին ու տարէ՛ք, կախեցէ՛ք անտեղ՝ ցանկա-
պատի ամենաբարձր ցլի ծալրին։ Օձերն ասա-
ցին՝ միթէ ճգնաւորը չի նկատի, որ մեր կա-
խածն օձի շապիկ է։ Ես պատասխանեցի՝ նա
կը կարծի, թէ երեք օրուայ մէջ քամին ու
արեւը օձուկի մարմինն այդպէս չորացրել են։
Ինչ որ ձեզ ասում եմ, այն արէ՛ք։ — Օձերն առան-
կաշին ու կախեցին։ Իսկ ես մտքումս ծիծա-
ղում էի, որ կարողացայ ճգնաւորին խաբել։ Այդ
այդպէս էլ կը լինէր, եթէ այն փոքրիկ թռչու-
նը, որի ձուն կոտրուել էր, այնքան չա-
րաճճի չլինէր։ Նա կարծելով թէ օձին են կա-
խել, թռաւ, եկաւ, որ նրա աչքերը դուրս
փորէ։ Տեսաւ, որ կաշուի ներսը գտտարկ է,
իսկոյն հասկացաւ խաբէութիւնը։ Անմիջապէս
թռաւ, գնաց ճգնաւորի մօտ ու սկսեց երգել

Օձի թագաւորը քեզ խաբեց,

Օձի տեղակ կաշին կախեց։

Այդ միջոցին ես հենց այստեղ, որտեղ ինձ տեսնում ես պառկած, արևի տակ տաքանում էի: Իմ պահապան օձերից, խեղդից և ոչ մինն այստեղ չէր, որ ինձ զգուշացնէր Նարադայից, որ զայրացած ինձ վրայ էր դալիս: Յանկարծ ձայն տուաւ նա ինձ: Եւ ահա տեսայ ես նրան բարկութիւնից կրակ դարձած աչքերով առաջ կանդնած. նրա հայեացքի զօրութիւնը կախարդեց ինձ այնպէս, որ ես չը կարողացայ շարժուիլ: Բայց ահա նա սկսեց խօսել. «Քանի որ այդպիսի խաբեբայութիւն ես արել, դու պիտի պատժուես այն օձի փոխարէն, որին դու պատժից ազատեցիր: Մնա ուրեմն այդպէս անշարժ, ու թող կրակէ բոցերը քեզ տանջեն: Վաշիկ կաշուի ետեւից պիտի հանես, և ամեն նոր կաշուի մէջ նոր կրակով այրուես: Քո տանջանքը միմիայն այն ժամանակ կը վերջանայ, երբ այնպիսի մի մարդ գայ այստեղ, որ ինքն էլ, լշտերով խոցոտուած, իւր սեփական կաշուից ուզենայ դուրս գալ և քաջութիւն ունենայ, քո ձայնին լսելով, քեզ պատող բոցերի ներսը թափանցել: Այս էլ կայ, որ նա՝ կրակի մէջ կանգնած՝ այնքան պիտի զիմանայ, մինչև որ դու նրան քո գլխի եկածը պատմես: Այդ բոլորից յետոյ իսկոյն կը վերջանայ քո

տանջանքը, և նա, որի շնորհիւ դու պիտի ազատուես, մի տարուց լետոյ նոյնպէս կ'ազատուի իւր թշուառութիւնից: Բայց որպէս զի կարողանաս քո ազատչին կանչել, իմացիր որ նա Նալ թաղաւորն է»:

17. ԱՅԼԱՓՈՍՈՒԹԻՒՆ

Օձերի թաղաւորը շարունակեց. «Այս ասելով Նարադան հեռացաւ, իսկ ես մնացի տեղում մեխուածի պէս անշարժ: Իսկոյն և եթ չորս կողմիցս գետնի տակից սկսեցին կրակի բոցեր դուրս բռնկել ճարճատելով: Այդ բոցերը գնալով աւելի ու աւելի սկսեցին աճել, և որը թփի, որը ծառի կերպարանք առան: Ինչ պատմեմ քեզ իմ տանջանքը. դու ինքդ զգում ես այդ, Նալ թաղաւոր: Յաւից ես սաստիկ կուչ եկայ, բայց տապն ինձ ձգձգեց: Գու դեռ նոր մտար կրակի մէջ և արդէն սաստիկ ցաւ ես զգում: Հիմա մտածիր թէ ես ինչ կրած պիտի լինիմ, ես, որ, ահա տասնուչորս տարի է, այս քարի վրայ ընկած եմ: Ժամանակը նրանով չափեցի, որ ժամը մի անդամ քո անունն էի կանչում: Ես ամեն ժամանակ զիտէի, թէ քո զլիով ինչ է անցնում, որովհետեւ իմ հպա-

տակներն ամեն օր իրենցից մէկին ուղարկում էին ինձ համար լուր բերելու, և լրաբերը կրակի մէջ մեռնում էր: Տես, ահա այս կաշիները բոլորը լրաբերներինն են, որոնք սիրով զոհում էին իրենց կեանքն իրենց թագաւորի համար: Վերջապէս լսեցի, որ դու թափառում ես անտառի մէջ: Այժմ դու այստեղ ես. օրհնուի՛ր քո զալի այս բոցեղէն ծովի մէջ: Դնւրս խլիր ինձ մատովդ»:

Նալն իւր աջ ձեռի ցուցամատը մեկնեց օձերի թագաւորին, և նա խսկոյն վեր ցատկեց և մատանու նման փաթաթուեցաւ նրա մատին: Նալը՝ օձին առած՝ դուրս վազեց կրակէ անտառի միջից, որ խսկոյն աներևութացաւ առանց մի հետք թողնելու:

Օձերի թագաւորը վալը սողաց դէպի գետին, քանի զնաց՝ երկարացաւ, այնպէս որ նրա գլուխն արդէն շատ հեռու էր, իսկ պոչը դեռ փաթաթուած էր Նալի մատին: Վերջապէս նա ամբողջապէս զետնի վրայ ձգուեցաւ երկայն ու բարակ: Արի ետեւիցս, կանչեց նա և արագութեամբ առաջ շարժուեց դէպի այն աղբիւրը, որի մէջ Նալը փոքր ինչ առաջ իւր դէմքը տեսել էր: Մի ակնթարթում բոլոր ջուրը խմեց և ալնպէս մեծացաւ, որ Նալը եր-

բէք այնպիսի մեծ օձ չէր տեսած: Յետոյ, դառնալով դէպի թագաւորը, ասաց. «Այժմ վերջին մի բանն է մնացել, Նալ, եկ ատամներս համարիր, որ իմանամ թէ արդեօք նրանցից ոչ մինը խօ չէ՞ կտարուել, կամ կորել, մինչ ես կրակի մէջ սաստիկ ցաւից ծնօտներս անդադար սեղմում էի»:

Նալը մօտեցաւ ու սկսեց համարել: Եթերորդ ատամին հասնելուն պէս՝ Քարկոտական ութերորդով կծեց նրա մատը ու դռչեց՝ նայիր վզիս խեցեմորթին: Նալը նայեց փալուս խեցեմորթի մէջ, բայց հենց աչքն այնտեղ ձգեց թէ չէ, տեսաւ, որ իւր դէմքը փոխուեցաւ. մի քանի բոպէ բաւական եղաւ նրան մի բոլորովին օտար, զրեթէ տղեղ մարդ դարձնելու համար:

Օձերի թագաւորն ասաց. «Ինչպէս դու ցանկանում էիր, այնպէս էլ եղաւ: Այժմ ոչ ոք քեզ չի ճանաչել. դու ինքդ քեզ օտար ես թւում: Բայց չմոռանաս, որ աստուածներից ստացած ձիրքերդ մնում են քեզ, ինչպէս և կառք վարելու բնածին արհեստդ: Այժմ դնա հռիթուսիւն թագաւորի մօտ, որ համարելու և քուէախաղի մէջ աշխարհիս բոլոր մարդկանցից զերազանց է, և ասա՝ ես կառապան Վահուկան եմ: Եթէ նա քեզ հարցնի, թէ մի

օրում քանի մղոն կարող ես կառք քշել, ասա՝
Հարիւր մղոն: Նա քեզ կը վարձի, քեզնից
կառք վարելու և քշելու արհեստը սովորելու
համար: Պու աչգ. արհեստը նրան այն ժամա-
նակ կը սովորեցնես, երբ դու նրանից համա-
րելու և քուէախաղի արհեստը սովորես: Եթէ
այդ արհեստը դու վաղ գիտենալիր, քո խորթ-
եղբայր Փուշքարան քեզնից քո թագաւորու-
թիւնը չէր կարող խլել: Հռիթմափեռնի արհես-
տը սովորեցիր թէ չէ, քո վիշտն այնպէս կ'ան-
հետանայ, ինչպէս զիշերն արշալուսի առջև:
Եւ երբ դու կ'նոջդ ու մանուկներդ գիրկդ առ-
նես, նալիր այս խեցեմորթին»:

Այս ասելով՝ նա թագաւորին մի փայլուն
խեցեմորթ տուաւ իւր պարանոցից ու աւելա-
ցրեց. «Քանի որ այս խեցեմորթը կրճքիդ վրայ
կրես, քեզ ոչ մի օձ չի վնասիլ, և դու ամեն
չարից ու փորձանքից ազատ կը մնաս»:

Այս ասելուն պէս օձերի թագաւորն ան-
յայտացաւ:

18. Կ Ե Ռ Ե Պ Ե Ն Ը

Նալը ճանապարհ ընկաւ դէպի Հռիթու-
փեռն թագաւորը, նրա մօտ կառապան

վարձուելու համար: Տասներորդ օրը հասաւ
քաղաք, ներկայացաւ թագաւորին ու ասաց.
«Ես կառապան Վահուկան եմ, որ իւր արհես-
տի մէջ աշխարհումս նմանը չունի: Հա-
րիւր մղոն կարող եմ ես մի օրում քշել: Քացի
այդ, տեղեակ եմ նաև մի քանի արուեստների
ու գիտութիւնների: Աերակուր եփելու մէջ
նոյնպէս քիչ կը պատահի, որ մէկն ինձ հա-
ւասար գայ: Ուստի խնդրում եմ, թագաւոր,
ինձ քեզ մօտ կառապան ընդունիր»:

— Ես քեզ վարձում եմ ու տալիս եմ տա-
րեկան Հարիւր ոսկի, պատասխանեց Հռիթու-
փեռն թագաւորը: Եթէ ուղիղ է ասածդ, ես
քեզ կը կարգեմ ախոռապետ, որպէս զի այն-
տեղ ամեն բան քո կամքով կատարուի: Որով-
հետեւ իմացած լինիս, որ ձի քշելն իմ ամե-
նամեծ զուարճութիւնն է:

Մեծ պատուով ապրում էր Նալը Հռիթու-
փեռնի մօտ: Այստեղ նա հանդիպեց Վարշնէա-
լին, որ շատ տարիներ իւր սեփական կառա-
պանն էր, և որի ձեռքով Գամայեանթին երե-
խաներին ուղարկեց իւր հօր տունը: Նա իս-
կոյն ճանաչեց նրան, բայց Վարշնէան մտքովն
էլ չէր անց կացնում, թէ այդ նոր կառապանը,
որի անունը Վահուկա էր, իւր առաջուան տէրն է:

Նալը երեկոյեան, ձիերին կերակրելուց յետոյ, նստեց մի հեռու տեղ ու սկսեց երգել.

Ո՛ր է արգեօք պարկեշտ կինը

Քաղց ու դարգից հանդիստ առնում.

Իւր ամուսնուն միտ բերելիս

Տխուր աչքերը ցած խոնարհում:

Այս մի տունը երգում էր նա տխուր սրբ-տով ամեն երեկոյ: Մի օր Վարշնէան հարցրեց թէ ինչո՞ւ է այդպէս երգում. նա պատասխա-նեց. «Ես մի մարդ զիտէի, որ բաղդաւոր էր, մինչև որ չիմարացաւ: Նա իւր թագաւորու-թիւնը խաղի մէջ կորցրեց ու հեռացաւ իւր ամուսնուց, թէև աշխարհիս վրայ ոչ մի կին իւր ղեղեցկութեամբ ու շնորհքով կարող չէ այդ կնոջը հաւասարուել: Աշխարհիս երեսին երկար թափառեց նա՝ սրտամաշ կսկծից տան-ջուելով: Նա այս երգը շատ էր երգում, ես նրանից սովորեցի և այժմ երգում եմ»:

19. ՅԱՅՏՆ ՈՒԹԻՒՆ

Երբ որ Յիման լսեց, թէ Նալը իւր տէրութիւնը խաղի մէջ կորցրել է ու յետոյ իւր ամուսնու հետ միասին անտառն է քաշուել, ժողովեց իւր բրամաններին և սուաց նրանց.

«Մն, սրբազան հայրեր, գնացէ՛ք, ամբողջ աշ-խարհը ման եկէ՛ք, փնտռեցէ՛ք իմ զաւակին, Դամայեանթուն և իւր ամուսնուն: Ով որ նրանց երկուսին միասին այստեղ բերի, կը ստանայ ինձնից հազար եզն և մի մեծ բաժին հող: Եթէ չյաջողուի նրանց այստեղ բերել, ես հազար եզ կը տամ նրան, ով որ ինձ կ'ափ թէ քրտեղ են նրանք»:

Հարիւրաւոր բրամաններ իսկոյն և եթ ճա-նապարհ ընկան, աշխարհիս ամեն կողմը ցրուե-ցան թաղաւորական զոյգին պտրտելու համար: Չնո՞ւ ման եկան նրանք, բայց իզո՞ւր. ոչինչ չգտան: Մի անգամ բրամաններից մինը, Սուդեա անունով, պատահմամբ Չեղի քաղաքը հասաւ, որտեղ այդ միջոցին մի մեծ տօն էր կատար-ւում: Յանկարծ նա նկատեց թագաւորի աղ-ջրկայ, Սունանգայի կողքին մի բարձրահասակ, սևազգեստ կին. աւելի ուշադրութեամբ նայե-լով, տեսաւ, որ նա իւր թագաւորի աղջիկն է: Բայց նա իւր աչքին այնպէս թուեցաւ, ինչ-պէս փայլը կտրցրած արեւը: Բրամանն ուրա-խացած խօսեց ինքն իրեն. «Ո՛հ դու աղօտա-ցած գոհացր, յուսով եմ, որ քո լոյսը շու-տով նորից կը շողշողայ այնպէս, ինչպէս փեսայընտրութեանդ օրը: Նա մօտեցաւ Դա-

մայեանթուն, երբ սա վշտահար, միայնակ կանգնած էր իւր մօտ, ու ասաց. «Նալիր ինձ, Գամայեանթի, տե՛ս, քո եղբայրների բարեկամն եմ, այն բրամանը, որին քո հայրը յարգում է: Միտքդ չէ՞ գալիս Սուգւան: Ես քո հօր հրամանով քեզ փնտռելու եմ եկած: Չերոնք ամենքըն է՛լ հայրդ, մայրդ, եղբայրներդ ու որդիքդ ողջ առողջ են. միմիայն մի հոգս ունին նրանք, որ չղիտեն թէ դու բաղդաւոր ես արդեօք, թէ ոչ: Հարկւրաւոր բրամաններ են հօրդ պատուէրով աշխարհիս ամեն կողմն ուղարկուած, որ քեզ փնտռեն: Ես քեզ գտայ, զրա համար ես աստուածներին առատ զոհ պիտի բերեմ»:

Գամայեանթին՝ իւր որդիների, իւր հօր ու եղբայրների անունը լսելուն պէս՝ արտասուքով լցուեցաւ և հարիւր անգամ կրկին ու կրկին հարցուփորձ արեց իւր սիրելիների մասին: Այդ միջոցին Սունանդան մօտ եկաւ ու լսեց Գամայեանթու՝ բրամանին ուղղած խօսքերը: Իսկոյն վազեց, դնաց մօր մօտ ու նրան պատմեց իւր տեսածն ու լսածը: Թագուհին ասաց. «Եթէ քո ասածն ուղիղ է, ուրեմն մեր հիւրը մեր մօտիկ աղղականն է, իմ քրոջ աղջիկը»: Նա մօտեցաւ Գամայեանթուն, ու բրամանին ասաց.

«Քուրմ, ասան ինձ այս աղնիւ կնոջ հօր ու ամուսնու անունը: Այլ և պատմիր ինձ, ո՞ր բաղդի բերմամբ սա իւր ընտանիքից հեռացաւ, կամ դու լինչպէս ճանաչեցիր սրան այս սգուորի հաղուստում»:

Քուրմը, թագուհու կողքին նստելով, պատմեց Նալի և Գամայեանթու անցքը մինչև նրանց փախուստը: Այնուհետև պատմեց՝ թէ ինչպէս արդ տխուր համբուր հասաւ Յիմայի ականջը, որ արդէն հարիւրաւոր բրամաններ ուղարկել է աշխարհիս ամեն կողմը Նալին ու Գամայեանթուն փնտռելու: Ի վերջոյ իւր պատմութիւնն այս խօսքերով վերջացրեց. «Ես էլ շատ տեղ ման եկայ, մինչև որ իմ բաղդից այս քաղաքը հասայ: Տեսայ այս աննմանին և իսկոյն ճանաչեցի: Չէ՞ որ ոչ մի տեղ սրա նման մի կին չկայ, մի կին, որ իւր ճակատին կրէր վսեմութեան բնածին դրոշմը, որ յայտնի է Ռամայի որդիներին»:

Այդ խօսքի վրայ Սունանդան մօտեցաւ Գամայեանթուն և ձեռքով նրա երեսի քօղն ու մազերի խոպոպիքը հեռացրեց ճակատից, որ իսկոյն մեղմիկ լուսնի նման փայլեց: Երկուսն էլ իրարու փաթաթուեցան, վշտից ու ուրախութիւնից լաց լինելով: Լալով մօտեցաւ և

Թագուհին ու զրկեց Պամայեանթուն: Երեքը միասին արտասուքով ողորդում կանգնած էին, մի խօսք չէին կարողանում խօսել: Ի վերջոյ խօսեց Թագուհին. «Հազար բարե քեզ, դու իմ սիրեցեալ քրոջս զաւակ: Այն, դու նրա զաւակն ես, այն աննման աղջիկ: Քո մայրն ու ես Սուրբաման Հօր Թագաւորի աղջկերքն ենք: Քո մօրը Բիմայի Հետ պսակեցին, իսկ ինձ Վիրավահուն ամուսին առնելով՝ այս երկիրը բերեց: Ես քեզ տեսել եմ երեխայ ժամանակդ Պաղառնայում, ուր քո մայրն ու ես իրարու ալցելութեան էինք զնացել: Քո դէմքը մտքումս մնաց, և այդ լիշողութիւնն էր, որ իմ սիրտն ուրախութեամբ լցրեց, հենց որ քեզ տեսայ: Բայց ինչ կը կարծէի, թէ դու Պամայեանթինն ես, որին երջանիկ զիտէի Նալի Թագաւորութեան մէջ: Մնա ինձ մօտ. ճշմարիտըն եմ ասում, Հարազատ աղջկանս պէս կը պահեմ քեզ»:

Պամայեանթին պատասխանեց. «Ա՛խ, այժմ որդիներին կարօտն եմ քաշում սաստիկ, ուստի աղաչում եմ, ինձ ցոյց տուած բոլոր սիրոյդ վրայ աւելացրու և այս՝ Հրամայիր, ինձ Համար մի կառք պատրաստեն, որ ինձ իմ Հայրենիքը տանէ»:

Պամայեանթուն ցանկութիւնը կատարուեցաւ, և նա մի քանի օրից յետոյ ճանապարհ ընկաւ գէպի իւր Հայրենիքը:

20. Փ Ա Ռ Ն Ա Պ

Պամայեանթին յաջողութեամբ Հասաւ իւր Հայրենիքն ու մեծ ուրախութեամբ ընդունուեցաւ իրենց տանը: Նրա Հայրն այնքան բազմապատ զգաց ինքն իրեն, որ իւր աղջկանը բերող բրամանին ասաց. «Հազար եզն ու մի մեծ հող խոստացայ ես իմ աղջկանս և իւր ամուսնուն գտնող բերողին: Թէ և դու մենակ Պամայեանթուն բերեցիր, այնու ամենայնիւ դու այդ պարգէն ամբողջապէս կը ոտանաս»:

Հետեւեալ օրը Պամայեանթին ասաց իւր մօրը. «Եթէ ուզում ես, որ ես կենդանի մնամ, շտապիր իմ ամուսնուն գտնել տալ»:

Թագուհին յացից հեկեկալով զնաց իւր ամուսնու մօտ ու խօսեց. «Պամայեանթին այնքան նուիրուած է Նալին, որ կը մեռնի, եթէ նա չվերագաւնայ: Ուղարկիր ուրեմն ծառաներիդ, որ նրան գտնեն»:

Բիման իսկոյն և եթ սուրհանդակներ ուղարկեց, բրամաններին կանչել տուաւ և ասաց

նրանց . «Ով որ Նալին, գտնի ճիշտ այնպէս պարգեւ կը ստանայ, ինչպէս Սուգեան ստացաւ»:

Բրամաններն խփոյն պատրաստուեցան ճանապարհ ընկնելու, զիմեցին Գամայեանթուն ու ասացին. «Այժմ գնում ենք Նալին գտնելու, եթէ որ և է փափագ ունիս, ասա»:

Գամայեանթին պատասխանեց. «Ուր որ գնաք, այս խօսքերն ասացէք՝

Սիրող սրտիկը մի սիրտ է փնտռում,
Հալաւի կէսը իւր կէսն է խնդրում:

Ինչո՞ւ ես այդքան ինձնից հեռացել,
Ինձ ցաւերի մէջ թողել, զնացել:

Այս խօսքերից լետոյ լաւ նայեցէք ձեզ լըսող մարդկանց երեսին: Ով որ Նալին ճանաչի, թող առանց նրան նկատել տալու խփոյն հեռանայ նրանից և ինձ մօտ գայ»:

Քուրմերը դուրս ելան ու ցրուեցան ամեն կողմը:

Անցել էր մի ամսից աւելի, երբ մի օր բրամաններից մինը, Փառնագ անունով, վերադարձաւ Վիգարբա քաղաքը և խնդրեց խփոյն և եթ Գամայեանթուն ներկայանալ: Նրա խնդիրը կատարեցին, և նա, Բիմալի աղջկանը խոնարհաբար ողջունելուց լետոյ, այս պէս խօսեց.

«Ես զնացել Արդիա, Հալթուփեռն թագաւորի մօտ: Նրա և իւր շրջապատող մարդկանց առաջ ասացի ձեր խօսքը: Բայց նրանցից ոչ մէկի գէմքը չփոխուեց և ոչ ոք ոչինչ չասաց: Բայց երբ ես սրահը դուրս եկայ, մօտեցաւ ինձ թագաւորի ծառաներից մինը: Վահուկա է այդ տղեղ, կարճաբազուկ մարդու անունը, որ թագաւորի ձիերն է կառավարում, և զիտէ մի օրուայ մէջ Հարիւր մղոն երթալ կառքով: Մի քաշելով չորս կողմը նայեց նա, որ տեսնէ թէ մարդ չկայ այնտեղ, ու լետոյ արտասուելով ասաց ինձ. — Ազնիւ կիներ երբեք ո՞ր չէ պահում իւր մարդու գէմ, եթէ մինչև անգամ մարդը իւր կնոջը թողած լինի: Այն ազնիւ կիներ, որին ես ճանաչում եմ, մտաբերում է թէ ինչպէս անգութ ճակատագիրը Հալածում էր իւր ամուսնուն, թէ ինչպէս նա իւր Հագուստն անգամ կորցրեց, և այդ կիներ չէ բարկանում նրա վրայ, որ դառն լալիս է իւր թշուառ վիճակը:

Այս ասաց թէ չէ, խփոյն հեռացաւ. իսկ ես ծառաներից տեղեկանալով թէ ո՞վ է այդ մարդը, անմիջապէս ճանապարհ ընկայ գէպի լետ»:

Գամայեանթին արցունքն աչքերին վազեց գէպի իւր մայրն ու զօչեց՝ Մայր, բաղդաւոր եմ

ես, որովհետև զիտեմ որտեղ է Նալը: Այժմ գթանալու և օգնելու ինձ, որ ես նրան տեսնեմ: Թող Սուգեան, որ ինձ դուռը բերեց այստեղ, գնալ իմ ամուսնուն էլ բերէ:

Դամայեան թու անկեղծ սէրը դէպի իւր ամուսինը՝ այնքան շարժեց մօր սիրտը, որ նա լաց եղաւ և ասաց. «Ես ամեն բան կ'անեմ, միայն թող Նալը ոչինչ չնկատի»:

Սուգեային կանչեցին, և մայրը նրան ասաց. «Սուգեան, դու որ իմ դաւակիւս դուռը ու բերեցիր, քեզ եմ ընտրում դարձեալ, որ երթաս Նալին բերես և իւր ամուսնուն յանձնես: Իմացած լինիս, որ Նալը Այողիայում Հռիթուփեան թաղաւորի մօտ կառապան է: Գնա Հռիթուփեան թաղաւորի մօտ և իբր թէ զիպուածով ասա՝ Քիման Դամայեան թու համար կրկին փեսայընտրութեան հանգէս է պատրաստում, և ամեն երկրից թաղաւորներ ու թաղաւորի որդիք են ժողովում: Եթէ թաղաւորը քեզ հարցնի, թէ ո՞ր օրն է նշանակած փեսայընտրութիւնը, դու դարձեալ ձեռնալուծ, ասա՝ ինչպէս, միթէ քեզ յայտնի չէ այդ: Փեսայընտրութիւնը վաղն է: Եթէ ցանկանում ես ներկայ լինել, արքայ Հռիթուփեան, դու պիտի այնպիսի կառապան ունենաս, որ կարողա-

նայ մի օրում հարիւր մղոն ճանապարհ կտրել: Եթէ քեզ Հռիթուփեանը հարցնէ, թէ ո՞րտեղից զիտես այդ, ասա՝ Դամայեան թին ինքն ինձ ասաց»:

21. ՈՒՂԵԻՈՐՈՒԹԻՒՆ

Երբ Սուգեան՝ Հռիթուփեան թաղաւորի մօտ հասնելով՝ դանազան նոր համբաւներ բերեց նրան, յանկարծ սկսեց, իբր զիպուածով, Դամայեան թու մասին էլ խօսք բաց անել և ի միջի ալոց ասաց, թէ վաղը նրա երկրորդ փեսայընտրութեան հանգէտն է: Հռիթուփեանը, այս լսելուն պէս, տեղիցը վեր թռաւ և բարձր ձայնով կանչեց իւր կառապան Վահուկին: Կառապանն անմիջապէս ներս եկաւ, և Հռիթուփեանը քաղցրութեամբ ասաց նրան. «Վահուկա, այժմ դու պիտի վարպետութիւնդ ցոյց տաս: Եթէ կարող ես, այսօր և եթ տա՞ր հասցրու ինձ Վիգարբա քաղաքը, որովհետև վաղը Դամայեան թու երկրորդ փեսայընտրութիւնն է»:

Երբ Նալն այդ լսեց, կարծես սիրտն ուղում էր պատռուել: Վա՛յ զլիսիս, ասաց նա ինքն իրեն, Դամայեան թին իւր թշուառ-

Թեան մէջ խելքը կորցրել է: Վայ ինձ, եթէ նա երկրորդ ամուսին առնելու լանցանքը դուրս է: Իրաւ է, իմ արածն էլ մեծ լանցանք է, բայց կնոջ հաւատարմութիւնն էլ երեքուն եղէգնի է նման: Բայց նա, զոնէ ի սէր իւր զաւակների, չպիտի մեկնէր իւր ձեռքը մի ուրիշ մարդու: Բայց զուցէ այդ բոլորը մի խորամանկ միջոց է ինձ, Վիգարբա քաղաքը տանելու համար: Իհ, շուտով ամեն բան կ'իմանամ, որովհետեւ հենց իմ նպատակի համար Թագաւորին իւր ժամանակին տեղ կը հասցնեմ: Այդ մտածմունքի մէջ, ձեռքերը կրճքին խաչած, խոնարհ գլուխ տուաւ Թագաւորին և ասաց՝ այո, քաջ արքայ, այսօր և եթ կը հասցնեմ քեզ Վիգարբա քաղաքը:

Երկուսն էլ խակոյն գնացին Թագաւորական ձիերի ախոռը, որ ամենալաւ ձիերն ընտրեն: Նալն առաջ քաշեց չորս լղար ձիեր, որոնց մէջ, սակայն, եռում էր ոյժ ու եռանդ:

Թագաւորը գրեթէ զայրացած կանչեց.

— «Ի՞նչպէս կարելի է այդ տեսակ լղար ձիեր ընտրել այնպիսի մեծ ճանապարհի համար:

Նալը պատասխանեց.

— Սրանցից ամեն մէկը տաւր հատ բարի նշաններ ունի վրան՝ մէկը ճակատին, երկուսը

կրճքին, երկուսը կողերի վրայ, երկուսը ազդրների վրայ և չորսը սմբակների վրայ: Այդ էր պատճառը, որ ես սրանց ընտրեցի: Եթէ դու ուրիշ ձիեր ես ցանկանում, ես ուրիշները կը բերեմ:

— Ո՛չ, ասաց Թագաւորը. Թող քո ընտրած ձիերը լինին:

22. ՓՈՍԽԱՆԿՈՒԹԻՒՆ

Երբ Նալը չորս ձիերը կառքը լծեց, Հոթիթուփեան Թագաւորը հեծաւ, բազմեց իւր տեղում: Նալը խնդրեց, որ կառապան Վարշնէան էլ հետները գալ: Թագաւորը համաձայնեց, և Վարշնէան նստեց կառքի մէջ: Նալը մի ոտտիւնով իւր տեղում նստեց և զօրեղ ձայնով զոռաց ձիերի վրայ.

Ձեզ եմ ասում, ձիեր, լաւ ականջ դրէք,

Այսօր և եթ մեզ Վիգարբա հասցրէք:

Այդ խօսքերի վրայ ձիերը զողացին ու չօքեցին: Նալը սանձերը մի անգամ թափ տալով ոտքի հանեց նրանց ու լետոյ փոփոխակի՝ մէկ քաղցր խօսքերով, մէկ խիստ զոռալով, առաջ քշեց: Ձիերը թեւաւոր թռչունի պէս առաջ սլացան: Հոթիթուփեանը զարմացած

Նալը համարեց եօթը ճիւղերի պտուղները և ստացաւ թաղաւորի ասած թիւը: Ստուիկ զարմանալով ասաց նա.

— Այն, Տէր իմ, ճիշտ այնքան պտուղ կալ, որքան դու ասացիր: Այժմ տերււները պիտի համարեմ:

Թաղաւորը դարհուրելով ասաց.

— Բաւականացիր այդ մի փորձով: Մի՛թէ կասկածում ես իմ արուեստի մասին:

— Ի՞նչ արուեստ է այդ, ո՞վ թաղաւոր, հարցրեց Նալը:

Որպէս զի, որքան կարելի է, շուտով առաջ երթան, թաղաւորը պատասխանեց.

— Իմացիր ահա, որ ես համարելու և քուէախաղի դաղտնիքը զիտեմ:

— Եթէ դու այդ զիտես, ուրեմն մենք կարող ենք այստեղից հեռանալուց առաջ փոխանակութիւն անել: Գու տուր ինձ քո արուեստները, իսկ ես քեզ իմ կառք վարելու արուեստը կը տամ:

Թաղաւորն ուրիշ ճար չունէր. պէտք է Նալին իւր գաղտնիքն աւանդէր: Յետոյ ասաց.

— Այժմ շտապիր: Քո արուեստը լետոյ կը սովորեցնես ինձ:

Այն րոպէին, երբ Նալը համարելու արուեստը սովորեց, իսկոյն իմացաւ ծառի վրայի տերււների թիւը, և հենց այդ րոպէին էլ դուրս կորաւ նրա ներսից Քալին, այն չար զէւր, որ նրան այնքան թշուառութեան մէջ էր ձգել:

Քալին մտաւ ծառի մէջ, որի տերււներն իսկոյն դեղնեցին:

Նալն ուրախ սրտով կառք նստաւ, և ձիերն աւելի արագ վազեցին:

23. Ք Ե Զ Ի Ն Ի

Սրււր դեռ չէր մայր մտել, երբ Նալը հասաւ Վիգարբալի քաղաքապետը: Ծառաները վազելով իմաց արին Քիմա թաղաւորին, որ իսկոյն և եթ հրամայեց դուռը բանալ: Եւ ահա կառքն ահագին զրդիւնով քաղաքի մէջ արշաւեց: Թաղաւորի ախոռում կանգնած էին Նալի ձիերը, որոնց ուղարկել էր Գամալեան թին: Սրանք՝ կառքի որոտումը լսելով՝ սկսեցին ուրախ խրխնջալ ինչպէս առաջ, երբ Նալը մօտենում էր նրանց: Նալը՝ կամարակապ անցքերի միջով անցնելով՝ կառքը քշեց դէպի

պալատի բակը: Առաջի գլորուելու որոտմունքն այնպէս ուժգին էր, որ ախոռի փղերն ու պարսպի վրայի սիրամարդները կարծեցին թէ փոթորիկ պիտի փրթի: Փղերն ահագին աղմուկով վեր բարձրացրին իրենց կնճիթը, իսկ սիրամարդներն իրենց գլուխը:

Դամայեանթու տկանջին էլ հասաւ այդ աղմուկը: Նա նստած տեղից վեր թռաւ և ասաց՝ ուս Նալն է. ոչ ոք չէ կարող այդպէս կառք քշել, բացի իմ ամուսնուց: Այս ու այն կողմ վազվզելով կանչում էր նա՝ ո՛հ, եթէ այսօր քեզ չտեսնեմ, Նալ, իմ սիրելիս, ես կը մեռնեմ: Եթէ այսօր դու ինձ քո գիրկը չ'առնես, կրակի բոցերը պիտի գրկեն ինձ: Քո պատճառով կրած վշտերիս ոչ մէկը չեմ յիշում այժմ, յիշում եմ միայն այն առաքինութիւններդ, որոնցով դու ինձ երջանկացնում էիր:

Դամայեանթին այս ասելով վեր ելաւ պալատի ատամնաւոր պարսպի վրայ, որ երկուորներին տեսնի: Քեզինին, նրա աղախներ, հետեւեց նրան: Առաջը նոր էր կանգ առել: Դամայեանթին երեք մարդ տեսաւ կառքի վրայ: Այն ինձ, ասաց նա իւր աղախուն, տեսածս Հռիթուփեռն թագաւորն է, ու կառապան Արշնէան, իսկ երրորդը Նալը չէ:

Արշնէան ու Նալը կառքից վայր թռան ձիերի կապերը բաց անելու համար: Հռիթուփեռն թագաւորը դեռ ևս նստած էր իւր տեղում և զարմացած ու տարակուսած նայում էր իւր չորս կողմը, որովհետեւ ոչ մի տեղ հանգիսի նշան չէր նկատում, և բաւումն էլ ոչ մի օտար կառք էր երևում, և ոչ մի օտար ծառայ:

Այդ միջոցին Յիմա թագաւորն առաջ եկաւ իւր հիւրին ողջունելու: Հռիթուփեռնը տեսնելով, որ նրա հետ ոչ իշխաններ կան և ոչ բրամաններ, հասկացաւ, որ փեսայընտրութեան հրաւերը սուտ է եղել, և չէր վստահանում այդ մասին խօսք բաց անել: Յիման մօտեցաւ կառքին, ձեռքը մէկնեց Հռիթուփեռնին, խնդրեց վայր իջնել և հարցրեց նրանից այդ այցելութեան պատճառը: Հռիթուփեռնը պատասխանեց թէ ցանկանում էր անձամբ նրա ողջութիւնը հարցնել: Յիման ներս տարաւ հիւրին իւր տունը և արժանավայել պատուով ընդունեց նրան: Նալը, որ այդ միջոցին ձիերը թագաւորական ախոռն էր տարել, վերադարձաւ ու նստեց կառքի վրայ:

Այժմ Դամայեանթին դարձաւ իւր աղախներին ասաց. «Քեզինի, գնա այն տխուր նստած կառապանի մօտ ու լաւ քննիր նրան: Թէև

նա տեսքով տղեղ է, բայց դրա մի շարժուածքը քիշեցնում է ինձ նախին: Ի վերջոյ չմտա-նաս ասել նրան այն խօսքերը, որ բրամաններն աշխարհիս ամեն կողմերը տարածում են»:

Քեզինին իջաւ բալը, մօտեցաւ կառքին, ողջունեց նալին ու անաց:

— Դամայեանթին, իմ տիրուհին, կը ցանկանար իմանալ, թէ ինչո՞ւ, դու ո՞վ քաջ, քո թագաւորին այտեղ բերիր:

— Որովհետեւ իմ թագաւորին լուր հասաւ, թէ վաղը Դամայեանթու փեսայը նորութեան օրն է, պատասխանեց նալը:

Աղախներ շարունակեց իւր հարցութիւնը:

— Ասա ինձ, ո՞վ է այն միւսը, որ կառքի մէջ նստած էր, և ո՞վ ես դու:

— Սին միւսի անունն է Վարշնէա, պատասխանեց նալը: Մի ժամանակ նա ծառայում էր նալ թագաւորին, քանի որ նալը թշուառութեան մէջ չէր ընկել: Այժմ նա կառապտն է հալթուփեռն թագաւորի մօտ, որի մօտ ես էլ եմ իբրեւ կառապտն ծառայում: Աղախներ հարցրեց:

— Վարշնէան քեզ երբեք ոչինչ չէ՞ պատմել նալի մասին: Քացառական պատասխան տալնալով, Քեզինին շարունակեց. — Բրամանները

փնտռում են նրան և աշխարհիս ամեն կողմերը ման գալով հետեւեալ խօսքերն են ասում ամեն տեղ.

Ալրող որտիկը մի սիրտ է փնտռում, հալաւի կէսը իւր կէսն է խնդրում. Ինչո՞ւ ես այդքան ինձնից հեռացել, Ինձ վշտերի մէջ թողել, զնացել:

Այդ խօսքերին նալը պատասխանեց այնպէս, ինչպէս պատասխանել էր Փառնադին.

— Ազնիւ կիներ թշուառութեան մէջ ինքքն է իւր գլուխը պահում: Ազնիւ կիներ երբեք ռի չէ պահում իւր մարդու գէմ, եթէ մինչեւ անգամ մարդը թողնում է իւր կնոջը: Այն ազնիւ կիներ, որին ես ճանաչում եմ, մտաբերում է թէ ինչպէս ճակատադիրը հալածում էր իւր ամուսնուն, թէ ինչպէս նա իւր հաղուստն տնգամ կորցրեց, և այդ կիներ չէ բարկանում նրա գէմ, որ դառն լալիս է իւր թշուառ վիճակը:

Այս խօսքերի վրայ նալի սրտի բոլոր վէրքերը բացուեցան, աչքերն արտասուքով լցուեցան ու գլուխը ձեռքերի մէջ թաղուեցաւ:

Քեզինին շուտով վազեց գէպի իւր տիրուհին, որ իւր տեսածն ու լսածը պատմի նրան:

24. ՅԱՅՏԱՐԱՐ ՆՁԱՆՆԵՐ

Դամայեանթին Նալի ասածն ու արարքը իմանալուն պէս հառաչեց ու ասաց. «Խօսքին ու արարքին նայելով՝ դա իմ ամուսինն է, իսկ կերպարանքով՝ ոչ: Գնա՛, Քեղինի, լաւ աչքի անցրո՛ւ: Էլ ոչինչ մի խօսիր, բայց նայիր թէ ի՞նչ է անում: Մանաւանդ լաւ ուշադրութեան ան՝ արդեօք նա ունի՞ այնպիսի հնարներ, որ ուրիշ մարդիկ չունին: Այս էլ չմոռանա՛՛ նա այժմ հռիթմիկութեան թաղաւորի համար ընթրիք պիտի պատրաստի, ոչ կրակ տուէք նրան, ոչ ջուր և տեսէք թէ ի՞նչ կ'անի»:

Քեղինին վայր վաղեց, բայց կարճ ժամանակից վերադարձաւ և ուրախութիւնից վայելող գէմքով ասաց Դամայեանթուն. «Ես երբէք մի մարդ չեմ տեսել, որ այնպիսի հրաշքներ գործէր, ինչպէս այն մարդը, որին Վահուկա են կանչում: Եթէ մի սենեակ մտնելիս մուտքը նրա հասակից ցածր է լինում, նա չէ կռանում ամենեւին, այլ մուտքն է ընդարձակու՛մ՝ դէպի վեր: Հայրդ տեսակ տեսակ մտնողն ուղարկեց նրան, և նա սկսեց իւր տիրոջ համար ընթրիք պատրաստել: Նա ջուր ուղեց, իսկ ես արդէն բանն այնպէս էի սարքել, որ նր-

րան ջուր չտան: Փոքր ինչ սպասելուց ինտոյ՝ նա նայեց անօթներին մէջ, և ահա նրանց յատակից ջուրն սկսեց բարձրանալ: Յետոյ՝ կրակ պահանջեց, և երբ կրակ էլ չտուցաւ, մի փոքր չարդ առաւ, ափի մէջ արտեց, վրան փչեց, և իսկոյն վառ վառ բոցեր դուրս պրծան աշտեղից: Այդ վառուող կրակը մերկ ձեռներով տարաւ օջախը ու դրեց փայտակալտի տակ, որ անմիջապէս բռնկեց: Ո՛րքան զարմացա՛յ ես, երբ այդ բոլորը տեսայ: Բայց ամենից զարմանալին նրա վերջին գործն էր: Գետնի վրայ մի թառամած ծաղիկ տեսնելով, վեր առաւ, և ի՞նչ տեսնեմ՝ ծաղիկն սկսեց նորից փթթել ու ծաղկել նրա ձեռքում»:

Դամայեանթին ասաց. «Դա հենց Նալն ինքքն է, ուրիշ ո՞վ կարող է լինել: Այդ բոլոր շնորհքները նա աստուածներից ստացաւ մեր հարսանքի օրը: Կամ միթէ կարող է մի ուրիշըն էլ այդ ձիրքերն ունենալ»:

Փոքր ինչ յետոյ Դամայեանթին՝ արցունքն աչքերին՝ ասաց. «Խոհանոցից գալիս է Վահուկայի պատրաստած մսի հօտը: Գնա մի կտոր միս խնդրիր ու բեր, որ ես ուտեմ»:

Քեղինին դնաց, բերեց տաք մսի մի կտոր: Դամայեանթին փոքր ինչ կերաւ և ար-

տասուելով բացազանչեց. «Միշտ այս համն էր ունենում Նալի եփած միտը: Այս էլ տեղն եկաւ: Ո՛հ, անկասկած Նալն է նա, իմ ամուսինը: Անդուժ, ինչպէս կարող ես դու այդպէս երկար մնալ անյայտ զիմակի տակ, քանի որ դու այդքան մօտիկ ես ինձ: Դէհ, Քեզինի, ալժմ ան երեխաներիւ ու տար նրա մօտ: Գրանով պարզ կ'իմացուի թէ նա Նալն է, թէ ոչ»:

Քեզինին երեխաներին առ աւ ու վայր իջաւ. հայրը, նրանց տեսնելուն պէս, նրանց անուներ կանչելով, առաջ վազեց, զրկեց և արտասուելով համբուրեց նրանց: Սակայն շուտով ուշ ու միտքը հաւաքեց, դարձաւ դէպի աղախինն ու առաց. «Ջարմանալի՛ բան. ճիշտ այսպիսի մի զոյգ երեխայք ունիմ ես տանը: Սրանց տեսնելով չիշեցի իմ սիրուն դաւախների ու սիրտս լցուեց: Իսկ քեզ, օրիորդ, ուրիշ բան պիտի ասեմ: Քո մօտին վատ բան կ'ասեն, եթէ դու այդպէս շուտ շուտ ինձ մօտ գաս դնաս: Տնոր այս երեխաներին ու էլ չգաս ինձ մօտ»:

25. ՏԵՍՍԿՈՒԹԻՒՆ

Քեզինին իւր բոլոր տեսածն ու լսածը պատմեց իւր տիրուհուն: Դամայեանթին իսկույն զնաց իւր մօր մօտ և ասաց՝ մայր, հրամայի՛ր որ կառավարան Վահուկան ինձ մօտ դաշ, որ ես ամուսնուն մօտին հարց ու փորձ անեմ:

Թագուհին կատարեց իւր աղջկայ ցանկութիւնը, և Նալին բերեցին Դամայեանթու բնակարանը: Իւր կնոջը տեսնելով, Նալը փոքր մնաց, որ ուշաթափ լինէր: Իւր կինը կանգնած էր իւր աչքի առջև ոգազգեւոր, բայց և աչնպէս լուսաշաղ, շնորհաշուք, և նայում էր իրեն արտասուելից աչերով: Նալը լուռ էր. նրա բերանը խօսք չէր գալիս: Դամայեանթին խօսք բաց արեց.

— Ասո՛ ինձ, Վահուկա, կգտնուի արդեօք Նալից զատ մի ուրիշ մարդ, որ իւր թշուառութան մէջ անդամ իրենից անբաժան մնացող կնոջը դէն ձգէ: Աստուածների առաջ եմ ընտրել ես նրան, և նա ինձ. աստուածները լսեցին նրա երգումը, երբ նա, ձեռները սեղանի վրայ դնելով, ասաց՝ հաւատարմութեամբ պիտի պաշտպանեմ քեզ ամեն չարից ու փորձանքից մինչև կեանքիս վերջը: Բայց և այն-

պէս՝ նա ինձ թողեց, ինձ, որ իւր զաւակներին մայրն եմ: Ասա՛ ինձ, Վահուկա, ինչպէս կարողացաւ Նալն այդ անել:

Դամայեան[Թուն լացը խեղդեց. նա էլ չկարողացաւ շարունակել: Նալը պատասխանեց Դամայեան[Թուն.

—Քո ամուսինը չէր, որ իւր թագաւորութիւնը կորցրեց. քո ամուսինը չէր, որ քեզ թողեց: Այդ բոլորն անողը չար ողի Քալին էր: չիմա ես եմ քեզ հարցնում, Դամայեան[Թի, ինչպէս կարող ես դու քո մարդուն անհաւատարիմ լինել: Թշուառական, հօրդ սուրհանդակներն աշխարհի չորս կողմը լուր են տանում, թէ դու նորից պիտի ամուսին ընտրես:

Այս որ լսեց Դամայեան[Թին, իւր զողովուն ձեռները կցեց իրարու ու ասաց.

—Ո՛վ Նալ, իմ թագաւոր, իմ ամուսին, մի[Թէ կարող ես այդ կասկածն ունենալ: Քեզ էին փնտռում բրամանները բոլոր պետութիւնների մէջ: Եղաւ որ, նրանցից մինը, Փառնադը, զտաւ քեզ Հռի[Թուիեուն թագաւորի մօտ իբրեւ կառասկան: Նա վերադարձաւ, ես մի ուրիշին ուղարկեցի քո թագաւորի մօտ՝ իմ երկրորդ փեսայը նտրութեան մասին խօսք անելու: Այդ հնարաղիտութիւնը զործ գրինք քեզ

այստեղ բերելու համար: Տե՛ս, սիրելի ամուսին, այդտեղ էլ ես քեզ անհաւատարիմ չէի: Ձեռդ ձեռիս մէջ առնելով երգում եմ, որ ես քեզ միշտ հաւատարիմ եմ մնացել: Եթէ իմ երգումը սուտ է, թող այն քամին, որ ամեն խօսքի ու գործի վկան է, իմ կեանքը փչէ ու հանդցնէ. թող ուկիանոսների վրայ սաւառնող վեհապանծ արեւն իմ կեանքը մարէ. թող լուսինը, դիշերի արգարագատ վկան, իմ կեանքը ոչնչացնէ. թող երբակի աստուածութիւնները, որոնք իշխում են երկնքի ու երկրի վրայ, թող նրանք հողիս մարմնիցս խլեն, եթէ ես քեզ երբէք դաւաճանած լինիմ:

Դամայեան[Թին այս խօսքերն ասաց թէ չէ, օղի մէջ մի ձայն հնչուեցաւ, որ հետեւեալ խօսքերն արտասանեց.

—Ոչ գործով, ոչ խօսքով, ոչ մտքով կներդ քեզ անհաւատարիմ չէ եղել: Մենք աստուածներու, որոնց առջև երկրի երեսին ոչինչ բան դադտնի չէ մնում, մենք ինքներս ենք վկայում քեզ այդ:

Այդ խօսքերից լետու մի խուլ շշնջիւնով ծաղիկների մի քնքուշ տարալի վայր տեղաց:

Ուրախութեան սարսուռը պատեց Նալին, և նա, լիշելով օձերի թագաւորի խօսքը, նա-

յեց փայլուն խեցեմորթին: Իսկոյն Վահուկան անհետացաւ և նրա տեղը կանգնած էր վայել-
չակաղմ Նալն իւր իսկական կերպարանքով:
Դամայեանթին ճչաց խնդումից. Նալը քաշեց
նրան դէպի իւր կուրծքը: — Այն, ասաց Դամա-
յեանթին, այսօր իմ երկրորդ փեսայընտրու-
թիւնն է, և քեզ, միմիայն քեզ է ընտրում նո-
րից քո Դամայեանթին: Նա լաց էր լինում,
ծիծաղում էր Նալի կրծքին փարած. երկուսի
ուրախութիւնն ասես թէ նոյնքան մեծ էր,
որքան իրենց պսակի օրը:

Դէհ, սկսեցին խնջոյքներ տալ թագաւո-
րական պալատում և քաղաքում. ամեն մարդ
ուրախ էր, որ Նալը և Դամայեանթին նորից
լրարու հետ միացան:

Հռիթուփեռնը Նալից ներողութիւն խնդրեց,
որ նրան թագաւորապայել պատիւ չէր տուել:

Նալը պատասխանեց. «Ես թագաւոր չեի,
երբ քեզ մօտ ծառայութեան մտայ, այլ կա-
ռապան Վահուկան էի: Նրան դու ինչպէս
հարկն էր խնամեցիր: Իսկ դու ներքի իմ
ամուսնուն և ինձ, որ դու այտոեղ եկար և
միայնակ սլիտի վերագառնաս, որովհետև Վարշ-
նէան էլ իմ կառապանն է և չէ ուզում ինձնից
բաժանուել, քանի որ ինձ գտել է: Բայց քեզ

համար շատ հեշտ կրլինի վերագառնալդ, որով-
հետև ձիեր կառավարելու արուեստը այսօր հենց
կըստիրես ինձնից: Զէ՛ որ ես պարտական եմ
սովորեցնել քեզ այդ արուեստը քուէախաղի և
համարելու արուեստների փոխարէն»:

Երկու թագաւորներն իրարու հետ բարե-
կամութեան ամուր գաշն կապեցին, և Հռի-
թուփեռնը եօթն օրից լիտոյ միայն մեկնեցաւ
քաղաքից:

26. ՀԱՏՈՒՅՈՒՄՆ

Մի ամիս անցնելուց յետոյ՝ Նալն ասաց
մի օր՝ տեսնէ՛նք այժմ կարո՞ղ եմ արգեօք
թագաւորութիւնս նորից ձեռք բերել:

Բիման ասաց. «Լաւ չի՛ լինիլ, որ պատե-
րաղմ սկսես: Մտածիր թէ՛ նրբան վտանգաւոր
է քեզ համար առանց զօրքի խորթ եղբորդ տէ-
րութեան մէջ ոտք դնել»:

Բայց Նալն ընտրեց իրեն ուղեկցելու հա-
մար քաջերի մի փոքրիկ խումբ և շուտով
ճանապարհ ընկաւ:

Խորթեղբոր մօտ հասնելով, առաց. «Ես
նոր կալուածքներ եմ ձեռք բերել ու եկել եմ

քեզ հետ քուէախաղը շարունակելու: Թող քուէները մէկ անգամ ձղելով մեր բաղդը վրձնուի: Բայց իմացիր, որ թէեւ ես թագաւորութիւն չունիմ զբաւ գնելու, ինչպէս դու, բայց իմ զբաւը աւելի մեծ է քոնից՝ դա իմ կիսն է, Գամայեանթին: Սակայն այս պայմանն էլ պիտի ընդունենք՝ քուէախաղից լետույ նա, որ իւր զբաւը կը կորցնէ, ազատ է իւր չաղթողին սրով մենամարտութեան հրաւիրելու»:

Փուշքարան իւր գահի վրայից ծիծաղելով պատասխանեց այս խօսքերին.

— Ես վաղուց սպասում էի, որ դու Գամայեանթուն պիտի զբաւ գնես: Դէհ, եկ իսկոյն և եթ ոկսենք խաղը, որովհետեւ ես սաստիկ ցանկութիւն ունիմ քո կնոջի ինձ սեփականելու: Յիրաւի, նա է միայն ինձ պակասում, որ երջանկութիւնս կատարեալ լինի:

Նալի բռունցքները սեղմուեցան, և նա գրեթէ պատրաստ էր այդ խօսքերի համար իւր խորթեղբօրը սրով միջից կէս անելու: Բայց ինքն իրեն պահեց և ակամայ ծածաղն երեսին ասաց.

— Խօսքերով դու իմ կնոջը տանել չես կարող. հրամայիր նարդին բերել:

Բերեցին: Երկուսն էլ ձգեցին իրենց քուէն: Փուշքարան տարուեցաւ:

— Այժմ՝ մենամարտութիւն, զոչեց Նալը: Կորցրածդ լետ վաստակիր, եթէ ուժ և քաջութիւն ունիս:

Երկուսն էլ սրերը մերկացրին և յարձակուեցան իրար վրայ: Ասիւր երկար չտևեց. մի քանի վայրկեանից լետույ՝ Նալը Փուշքարայի սուրը ձեռից դուրս թուցրեց:

Փուշքարան ծունկ չոքեց, ձեռները կրծքին խաչեց, զլուծը կախեց և ասաց դողդոջուն ձայնով.

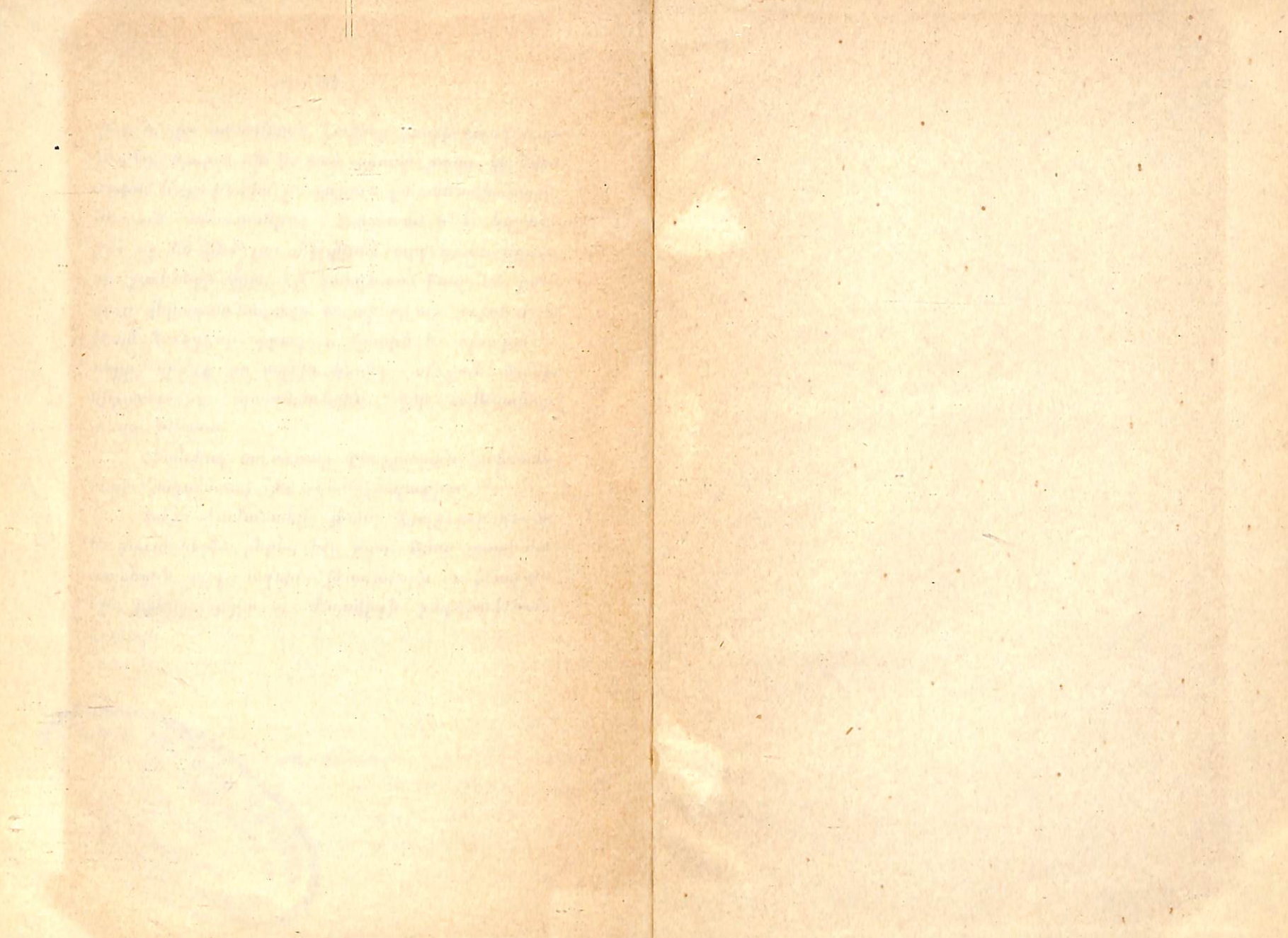
— Թագաւորութիւնը քոնն է, իմ կեանքն էլ քո ձեռքումն է:

Նալը՝ բռնելով խորթ եղբօր ձեռքից, պատասխանեց.

— Վեր կաց, Փուշքարա, ես քեզ վրայ չեմ բարկանում: Ինձ իմ թագաւորութիւնից զրկողը, թշուառութեան մէջ ձգողը դու չէիր, այլ Քալին էր, որ երկուսիս մտքերն էլ կուրացրեց: Քեզ լինի քո կեանքը և այն քաղաքը, որ ես քեզ առաջ ընծայել էի: Գնա ու երջանիկ եղիր:

Դրան պատասխանեց Փուշքարան.

— Եղբայր իմ, քո այդ վարմունքն աստուածներին հաճոյք պիտի պատճառէ: Թող նրանք

1526

1527

1528

1529

2013

31. ԿՈՄՍ Լ. ՏՕԼՍՏՕՅ, Աստուած գիտէ՝ ով է արդարը.	Ռ. Կ. — 7
32. ՎԼԻԴԵՆԲ, Հաւատարիմ Սավիտրին, գերմ. Թարգմ. Փ. Վարդանեան	— 10

Նոյն տեղում վստաւում են նաեւ Վնկիրութեան
նիտեւեալ գրքերը

ԵԶ

1. Ուսումնարանների առողջապահութեան հարցեր, բժ. Ա. Բաբայեանի	1 —
2. Կրքեր և նոցա ազդեցութիւնը առող- ջութեան վրայ, բժ. Ա. Բաբայեանի.	— 30
3. Բռնի միութիւն Հայոց Լեհաստանի.	2 —
4. Թորոս Լեոնի, Ծերենցի.	1 —
5. Թէոդորոս Ռչտունի, Ծերենցի.	1 —
6. Երկունք Թ. զարու, Ծերենցի.	1 —

Մ ա մ ու լ ի տ ա կ ի ն

ՀԵՆՐԻԽ ՊԵՏՏԱԼՈՅԻ, Լինհարդ և Գերտրուդ
ՄԵՔՍ ՌՈԶԻՆՔՏԵՆ, Նաւի փոքրաւորը:

ԳԻՆՆ ԷՅԻ ԿՈՊ.